

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՔԱՂԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ. Հայաստանաց Եկեղեցւոյ Բանը. Բ. Ե.—
2. Լսութեքի Համաժողովը. Տ. Վ. Ն.— 3. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Բարեպաշտութիւնը. Ղ. Ե. Դ.— 4. ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ. Արհամարհանքը. Նոսար.— Ապրիլինոյին աղօթքը. Albert Samain. Թրգմ. Թ. Ե. Գ.—
5. ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Քրիստոսի Ս. Եննիկան Եկեղեցին եւ Հայոց Վանքը Բերդնիկի մէջ. Մ. Ե. Ա.— 6. Պատմութիւն եղիպտոսացւոց. Գր. Մանուր Յարիմի.— 7. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Աւեստանի հնագոյն օրինակ մը շահն կրկնագիրի մը համեմատ. Յ. Քիւրշեան.— 8. Տոք. Ա. Պարոնիկեան եւ Խրիմեան Ճեմարան. Սիոն Վրդ. Մանուկեան.— 9. ՄԱՏԵՆԱԿՕՍՍԱԿԱՆ. Խօջա Պետրոս, հայ ազգի վաճառական դիւանագէտը Կալիպարայում 1756-1763. Արտաշէս Թ. Աղաւաղեան.— 10. Հայ Եկեղեցի. Գրեգ' Բ. Ե. Շաւարշ Վարդապետ.— 11. Յետաձգում Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին.— 12. Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ:

The SION an Armenian Monthly of Religion

Printed in JERUSALEM - PALESTINE

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1930-Ի ՀԱՄԱՐ

Ճարտարապետի Կարապետ՝ Ուստրէն, Էմիր- Տէյրբէնճեան Գարեգին՝ Ֆիլիպէէն, «Գրա-
դեան Եղբարց» Մարտէլլ: սիրաց Եղբայրութեան» Ֆիլիպէ:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ

1.— Նուպարաւէնի կառուցման նամաձայնութիւնը վերջնականապէս ստորագրուած ըլլալով Հայաստանի Կառավարութեան եւ Միութեան Կեդր. Վարչ. Ժողովի կողմէ, ակադեմիկոս Թամանեանի նախագահութեամբ կազմուած Յանձնախումբը ձեռնարկած է շինութեան նախապատրաստական աշխատութեան: Առ այդ Միութիւնը Կառավարութեան յանձնած է առաջին մասնավճարը 50,000 տոլար: Մօտեւ կը դիկուի երկրորդ մասնավճարը 75,000 տոլար:

Ինչպէս յայտնի է, Կառավարութիւնը Նուպարաւէնի յաւկացուցած է 1500 հեկտար հողամաս, Հրազդանի շրջավայրին մէջ, Երեւանի հարաւային եւ Նոր Գաւիթի արեւելեան կողմը: Աւանը պիտի օժտուի հաղորդակցու-
թեան եւ ջրաբաշխութեան միջոցներով եւ առհասարակ տնայար աւանի մը արդիական բոլոր առաւելութիւններով:

Կառավարութիւնը Նուպարաւէնի տուներն ու հողերը պիտի վերապահէ արտասահմանէն հեռոնեւ փոխա-
դրուելիք քրտահայ գաղթականներուն, որոնց ընտրութիւնը պիտի կատարուի Միութեան առաջարկութեան վրայ, Կառավարութեան կազմած յանձնախումբերուն միջոցաւ, եւ Կառավարութեան ու Միութեան կողմէ համախո-
հաբար պատրաստուած ծրագրի մը համաձայն:

Կառավարութիւնը ամէն կերպով պիտի ստատէ Նուպարաւէնի ապագայ բնակիչներուն տնտեսական բարգա-
ւաճումին, մասնաւորաբար հողագործական մեքենաներու նախաքումով, վարկերու հաստատումով եւ ամառնա-
յին մարգագիծներու յաւկացումով, եւ երեք տարի անցնէ զերծ կացուցանելով երկրագործական կամ կալուա-
ծային ամէն տեսակ տուրքերէ եւ հարկերէ:

Բնակարաններու արժէքին փոխաւէն, Նուպարաւէն աւանի մէջ տեղադրուած գաղթականներուն կողմէ
վերադարձուելիք բոլոր գումարները ամբողջովին պիտի յաւկացուին ողջ աւանին բարգաւաճումին, վերադառ-
նալով ընտրուելիք եւ փոխադրուելիք նոր գաղթականներու տեղադրումին եւ հողերու բարելաւումին ու անոնց
օգտագործումին:

Նուպարաւէնի գլխաւոր հրապարակին վրայ յիշատակարան մը պիտի կանգնուի, ուր պիտի արձանագրուին
անունները ամէն անոնց որ, իրենց նուիրաբերութեանց կամ աշխատութեանց կարեւորութեան բերմամբ, աւանին
սեփական իրապէս օժանդակած պիտի ըլլան: Բայ ասի, Նուպարաւէնի գիւղամասերը, բաղերը, փողոցները
կամ հաստատութիւնները պիտի կրնան յորդորուիլ այն փողոցներէ, կամ վայրերու անուններով որոնց հայ բնիկ-
ները կամ բնակիչները նոյն նպատակին համար կարելու օժանդակութիւն մը բնօրինակ պիտի ըլլան:

Հայրենակիցներու կողմէ այդ նպատակաւ Նուպարաւէնի յաւկացուած գումարները Միութեան կողմէ պիտի
կրկնապատկուին:

2.— Միութեան ներքին Բարեւար Անգամ Տ. Պատրիկ Կիւլպէնկեանի մահուան տարի, Կեդր. Ժողովը
իր վերջերեւ ճիշտին մէջ սուգի եւ յարգանքի արտայայտութիւններ քուս եւ որոշեց ցաւակցութիւն յայտնել սգա-
կիր պարագաներուն:

Այս առիթի փոխան ծաղկեպսակի յօգուս որբերու Միութեան քրտն են նուիրատուութիւններ, զիտաւ-
րաբար Վսեմ. Պողոս Նուպար փաշա Տր. 5000, Տէլիկ Մարի Կիւլպէնկեան, Տեւրէ Տ. Քէլէկեան եւ Պ. Էս-
մէրեան 2000 տկան, Տ. Ս. Ղարիպեան 1000:

3.— Միութեան 25րդ տարեդարձին առիթի կազմակերպուելիք Յօբելեանական ձեռնարկներու զիտաւորա-
գոյր պիտի ըլլայ հրատարակութիւնը պատկերազարդ նոխասիպ Ոսկեմասեանի մը, որուն համար կազմուած է
Յանձնախումբ մը, Կեդր. Ժողովէն՝ Տեւրէ Աղաբօն Պէլի, Կաթարականի եւ Մալէգեանի, իսկ Բարականի
Յանձնաժողովէն՝ Տեւրէ Բաւայեանի եւ Զօլանեանի մասնակցութեամբ: Ոսկեմասեանը պիտի պատուակէ Միու-
թեան 25 տարուան զործունէութիւնը, բազմաթիւ պատկերներով, կենսագրականներով, վիճակացոյցներով, եւն-
տորին շնորհակալութեամբ ստացած ենք Ոսկեմասեանի հրատարակութեան ծախքերուն համար 200 անգլ. օսկի
Վսեմ. Պողոս Նուպար փաշայէ եւ նոյնքան եւս Աղաբօն Պէլի ձեռամբ:

4.— Որոշուած ըլլալով մասնաւոր Վկայականներով գնահատել առնուազն 20 տարի Միութեան անդա-
մակցողները, որոնցմէ 1906—1910 թուականին արձանագրուածները պիտի նկատուին հիմնադիր անդամներ, ա-
նոնց ընդհանուր ցուցակը պատրաստելու հրահանգ տրուած է բոլոր Մասնաճիւղերուն:

Բարիկ, 20 Յունիս 1930

Գ Ի Ի Ա Ն

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԵԱՆ

Արթուր Մանուկ

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Դ. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ 1930-ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ԹԻՒ 10

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԲԵՄԸ

Ի՞նչ պէտք է քարոզել մեր եկեղեցւոյ Բեմէն։

Այս հարցումը կու գայ մեր միտքը հանգէպ երկու երեւոյթներու, որոնց առաջինը այն է որ մեր եկեղեցւոյ բեմը քիչ անգամ կը ծառայէ իր բուն նպատակին։ այսինքն՝ կամ լուռ է բեմը և կամ տարին քանի մը անգամ միայն քարոզ մը կը լսուի անկից։ Երկրորդ երեւոյթը այն է որ մեր եկեղեցւոյ Բեմէն ամէն նիւթի վրայ կը խօսուի քարոզ անունին ներքեւ։

Եկեղեցւոյ Բեմին նիւթն է Աւետարանը, բառին իրական և ընդարձակ իմաստովը, և պէտք է որ Կենդանի Խօսքին ազրիւրը ըլլայ այն, ուռճացնելու համար քրիստոնէական կեանքը եկեղեցին կազմող ժողովուրդին վրայ։ Եւ քրիստոնէական կեանքը ըսելով կը հասկնանք ո՛չ թէ երեակայական ըմբռնում մը, այլ նոյնինքն մեր ապրած իրական կեանքը, իր կրօնական և գեղեցկազդիտական արժէքներով։ Վասն զի Աւետարանին կամ Քրիստոնէութեան նպատակն է մարդկային կեանքը ազնուացնել ա՛յնպիսի սկզբունքներով և ա՛յնպիսի ուղղութեամբ որ մարդուն բնախօսական և հոգեկան կարողութիւնները ներդաշնակ զարգացում մը ունենան։ Ուրիշ խօսքով՝ մարդիկ վայելեն իրենց այդ կրկնակի կարողութիւններուն զարգացման արդիւնքները։ Մարդոց ապրած սովորական կեանքը տկար է և տխուր շատ մը պատճառներով։ Տգիտութիւնը, մոլութիւնը, մոլորութիւնները, հայլն, ո՛չ միայն կ'արգիլեն անհատին բնականոն զարգացումը իր բնախօսական և հոգեկան ներդաշնակութեան մէջ, այլ և կը խանգարեն նոյնինքն ընկերային կեանքին ներդաշնակութիւնը։ Այս է պատճառը որ Յիսուս-Քրիստոս ըսաւ. Ես եկայ որ կեանք ունենաք և ունենաք ձեր հասկցածէն ու ապրածէն աւելի կեանք մը։

Արդ՝ քրիստոնէական եկեղեցւոյ բեմին նիւթն ու նպատակը պէտք է ըլլայ այս առաւել կեանքին մշակութիւնը, զարգացումը և ուռճացումը։ Մարդկային ընկերութեան խաղաղութիւնն ու ներդաշնակութիւնը կախուած է այս առաւել կեանքին իրագործումէն։ Ազօթը, պաշտամունքը, իրենց պարզ և շատ հանդիսաւոր ձևերով միանգամայն, մեծադոյն ազդակներն են որ քրիստոնեայ մարդուն կեանքը ազնուանայ և փարոսի մը պէս լուսաւորէ տգիտութեան և մեղքին խարակները մոլար կեանքի ծովուն վրայ։ Բայց Կենդանի

խօսքը, որ արտայայտութիւնն է համոզումի և հաւատքի, կորովի և քաջաւերիչ առաջնորդն է հաւատացեալներու, պէտք չէ որ զատուի պաշտամունքէն՝ գոնէ ամէն կիրակի և ամէն հանդիսաւոր առիթով :

Աւետարանը Յիսուս-Քրիստոսէն սկսելով մինչև հիմայ կը քարոզուի, ըսել է կլոր թիւով երկու հազար տարիներէ ի վեր. բայց չէ սպառած ատոր նիւթը և պիտի չսպառի. վասն զի ո՛չ միայն մարդկութեան մեծագոյն մասը գեռալի է Աւետարանի լոյսէն, այլ նաև նոյն իսկ մարդկութեան աւետարանեալ և լուսաւորեալ մասը պէտք ունի Աւետարանին ճշմարիտ և ստոյգ հասկըցողութեան, Աւետարանի քարոզութիւնը գերազանցօրէն ընտիր և գործնական միջոցն է մշակելու այս ճշմարիտ հասկըցողութիւնը և ընել զայն կեանքի սկզբունք և ուղղութիւն :

Դիւրին է հետեցնել այս բացատրութիւններէն որ քրիստոնէական եկեղեցւոյ բեմին պարտքն ու պաշտօնն է շարունակ և կանոնաւոր կերպով ուսուցանել Աւետարանը և քարոզել քրիստոնէութիւնը :

Ներքէի չէ Բեմը լուս պահել : Եկեղեցւոյ նպատակին և Քրիստոնէութեան ոգւոյն հակառակ է Աւետարանէն զատ ուրիշ նիւթերու վրայ խօսիլ եկեղեցւոյ բեմէն :

Երբ պատմականօրէն նկատի առնենք եկեղեցիներու բեմական կեանքը, կը տեսնենք որ քարոզիչներ առհասարակ երկու ուղղութեամբ կը խօսին և կը դրեն, այսինքն Աւետարանը կը ջատագովուի բնդդէմ՝ հեթանոսութեան և ընդդէմ՝ ներքին հերետիկոսութեանց և հերձուածներու. այս վերջին ուղղութիւնը աստուածաբանական է, և, դժբախտաբար կամ բարեբախտաբար, անհասկնալի և շատ անգամ ալ անօգուտ՝ հաւատացեալներու բազմութեան համար : Յարանուանութիւններու մէջ խտրին ու խրամը աւելի ևս ընդլայնելու ծառայած է ջատագովութեան այս վերջին ձևը և հետևաբար հեռացած է բուն Աւետարանը քարոզելու սկզբունքէն :

Մեր եկեղեցին թէև չէ կրցած դերձ մնալ միևնոյն տկարութիւններէ, բայց պէտք է դիտել նաև թէ շատ լայն և ներող ոգի մը ցոյց տուած է իր ջատագովութեան մէջ, իսկ իր քարոզիչներուն պակասութիւնն ու նուազութիւնը, և ընդհանրապէս նաև անոնց անպատրաստութիւնը իբրև աւետարանիչ և քարոզիչ՝ պատճառ եղած է որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Բեմը կա՛մ քիչ անգամ խօսի և կամ եթէ խօսի՝ Աւետարանէն դուրս նիւթերու վրայ խօսի. այսպէս՝ վարչական, ազգային, նոյն իսկ անձնական ևայլն նիւթերու վրայ (*) :

Փանի մը տարի յառաջ նոյն իսկ Ամերիկայի քրիստոնէական մամուլի մէջ խնդիր եղաւ ասիկա թէ ի՞նչ պէտք է քարոզել եկեղեցւոյ բեմերէն : Ամերիկեան եկեղեցիներ բեմի եկեղեցիներ են ընդհանրապէս, և աշխարհաւեր մեծ պատերազմի առթիւ և պատերազմէն ետքը՝ նշանաւոր քարոզիչներ և խօսողներ եկեղեցւոյ բեմերէն խօսեցան քաղաքական, զինուորական, անտեսագիտական, դիւանագիտական, ևայլն նիւթերու և խնդիրներու վրայ, և ես

(*) Ձեռք ահնարկեր եկեղեցւոյ կեանքին վերաբերեալ ծանուցումներու և յայտարարութիւններու, որոնք կրնան քարոզէն բոլորովին անկասկերպօվ կատարուիլ քարոզիչներու կողմէն :

Նոյն իսկ անձամբ լսեցի Պոստոնի ամերիկեան եկեղեցիներէն մէկուն մէջ ամանորի քարոզին տեղ ջատագովութիւն մը ի նպաստ Գերմանիոյ, երբ բոլոր աշխարհ ատելութեամբ լարուած էր Գերմանիոյ դէմ. և ես այնքան դէշ ազդուեցայ այդ Քարոզէն (?) որ սրտնեղած ստրի ելայ և հեռացայ եկեղեցիէն, ուր դացեր էի նոր տարուան պատգամը լսել համբաւ հանած բեմէ մը: Նոյն իսկ ունկնդիր ամերիկացիներէն ոմանք սրտնեղած դուրս ելան եկեղեցիէն:

Այս դէպքը կը յիշատակեմ պարզապէս անոր համար որ վտանգաւոր է եկեղեցւոյ բեմը շեղեցնել իր նպատակէն և մշակել հոն տարբեր նիւթեր, որոնց համար ուրիշ տեղ ո՛չ ժամանակ կը պակսի, ո՛չ ալ միջոց: Եւ գտնուեցաւ համարձակ գրող մը որ ամերիկեան եկեղեցիներու բեմերուն վրայ իրործ գրուած այս շեղումները պախարակեց խստիւ և յանձնարարեց վերադառնալ Աւետարանի պարզ քարոզութեան:

Մենք ալ այնպէս դիտենք և կը հաւատանք որ Հայց. եկեղեցւոյ Բեմերը պէտք է զերծ և հեռի ըլլան այնպիսի նիւթերէ և խնդիրներէ, որոնք հեռաւոր կամ մօտաւոր ուէ կապ չունին Աւետարանին հետ:

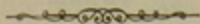
Աւետարան չէ սպառած հաղարաւոր տարիներու քարոզութեամբ, ո՛չ ալ պիտի սպառի. ընդհակառակն ամէն օր նոր բան մը կայ ըսելիք Աւետարանի սկզբունքներու մասին և քրիստոնէութեան նկատմամբ:

Այսօր մա՛նաւանդ երբ կրօնական և նոյն իսկ ազգային անտարբերութիւն մը կը ծաւալի մեր ժողովուրդին մէջ, իբրեւ հետեւանք համաշխարհային կեանքի քաղաքական և տնտեսական սասանումներուն, հարկ անհրաժեշտ է որ լուր բեմերը խօսին, իսկ խօսուն բեմերը Աւետարան միայն քարոզեն, լոյսի Աւետարանը, ճշմարիտ կրօնքի Աւետարանը, որ կ'ազնուացնէ մարդկային կեանքը, իր անձնական և ընկերային պայմաններուն մէջ, որ կ'երջանկացնէ մարդիկը իրենց անտեսադիտական և քաղաքական ըմբռնումներուն և զօրծառնութեանց մէջ և կ'ապահովէ կազմութիւնն ու պահպանութիւնը բարեբաւարիկ ընտանիքներու, ա՛յն Աւետարանը որ կու տայ մեզի մեր ֆիզիքական և հոգեկան կառոյցութիւններուն ներդաշնակ զարգացումը՝ վանեւով տգիտութեան, մոլութեան և մոլորութեան վտանգները. սիրոյ Աւետարանը, որուն այսօր քան երբեք պէտք ունի հայ ժողովուրդը. նուիրումի և զոհողութեան Աւետարանը, որ մեզի և աշխարհի կու տայ անվրդով խաղաղութիւնը: Պէտք է այս բոլորը արտայայտող Աւետարանը քարոզել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բեմէն և քարոզել կանոնաւոր կերպով:

Բ. Ե.

ԼԱՍԲԵՏԻ ԼԱՍԱԺՈՂՈՎԸ

Կղզիացու մը մնասակար կացութիւն մըն է եկեղեցիի մը համար, և նշան է յետադիմականութեան, վասնզի կ'արգիլէ զայն իր ժամանակին հետ համընթաց քալելէ և փոխ-յարաբերութեանց շնորհիւ իր կենսունակութիւնը նորոգելէ:

Աւետարանի բացարձակ պահանջն է թէ բոլոր անոնք որ Քրիստոսի ճանապարհին մէջ կը քալեն՝ պէտք է մէկ ըլլան իրենց ողիւծ և ուղղութեամբ և նոյն Հոգիէն առաջնորդուին:

Եկեղեցիի մը ազդային, ընկերային կամ ցեղային ինքնուրոյն նկարագիրը, անոր վարչական առանձին կազմակերպութիւնը և անկախ հանգամանքը պէտք է բնաւ արգելք հանդիսանան անոր իր քոյր եկեղեցիներուն հետ բարոք յարաբերութեանց մշակումին, և անոնց կեանքով մօտէն հետաքրքրուելուն:

Անգլիկան եկեղեցին կրնանք ըսել թէ ընդհանուր Քրիստոնէական եկեղեցիի մէկ մեծ և կարեւոր անդամն է: Թէ ինչի՞ կը պարտի իր մեծութիւնն ու կարեւորութիւնը՝ երկրորդական կը մնայ այն իրողութեան քով՝ ըստ որում ան ամբողջ աշխարհի մէջ իր հաստատած առաքելութիւններով, և իր տան մէջ՝ ուժեղ ազգի մը բարոյական և ընկերային կեանքին մէջ խաղացած դերով՝ յարգանքի և մեծ գնահատութեան արժանի է:

Որքան որ ան բողոքական եկեղեցիի մը զարգացումն ունեցած ըլլայ, որքան ալ անոր ներքին կազմակերպութիւնը, դէժ մեր տեսակէտով, անկերպարան վիճակ մ'ունեցած ըլլայ՝ դարձեալ ամենամեծ համակրութեամբ և ջերմագին զգացումներով կը վերաբերուինք այն հետաքրքրութեան հանդէպ՝ զոր ցոյց կուտայ արեւմտեան եկեղեցիներէն մասնաւորապէս Անգլիկան եկեղեցին՝ արեւելեան եկեղեցիներու նկատմամբ: Ո՛չ միայն այդչափ, այլ նոյնիսկ մենք մեզէն պէտք ունինք մօտէն հետեւելու անոր կեանքին, օգտուելու համար անոր փորձառութիւններէն, ըլլան ասոնք շահուած սխալ կամ ըլլան շահուած շիտակ քայլերու հետեանքով, միշտ առանց մտքէ հանելու միջավայրերու և բարքերու տարբերութիւնը Արեւելի և Արեւմուտքի միջև: Այս նկատումներով է որ մեր ընթերցողներուն ուշադրութեան կը յանձնենք Անգլիկան եկեղեցիի կեանքին մէջ յոյժ նշանակելի և մեծակշիռ կարեւորութիւն ստացած Լամբէթի Համաժողովին այս տարուան գործն ու առած քայլերը:

Լամբէթի համաժողովը առաջին անգամ տեղի ունեցած է ասկէ 63 տարիներ առաջ, 1867-ին: Անոր սկզբնական շարժառիթը բնաւ չէ ունեցած նոր ժամանակներու համաժողովներուն շարժառիթներուն ծանրութիւնն ու մեծութիւնը: Այն ատեն Քառասոյի Անգլիկաններուն միջև արդիականութեան շուրջ վէճ մը ծագած էր և ուղղուած էր զայն խաղաղեցնել: Այս առաջին համաժողովին 137 թեմերէ 76 եպիսկոպոսներ միայն ներկայ գտնուած էին. ասոնցմէ 19-ը զաղութներէ եկած էին և 24-ը Միացեալ Նահանգներէ: Այսպէս սկզբնաւորութիւն մ'ունենալէ ետք՝ ժողովին օգտակարութիւնը մեծապէս գնահատուելով՝ ամէն տասը տարին անգամ մը կանոնաւորապէս գումարուեցաւ անիկա:

Առաջինէն ետք՝ 1888-ի Համաժողովն է որ ամենէն աւելի կարեւորութիւն ստացած է՝ անոր մէջ յուզուած խնդիրներուն հետեանօք: Արդի ընկերային հարցերու մասին

մտածել եւ անոնց համար դարձաններ խորհիլ՝ անոր գործին կորիզը կազմած է։ Օրակարգի նիւթ եղած են Կիրակիի սուրբ պահումը, յարաճուն սոցիալիսմը, Ս. Գիրքի քննական մեթոդով ուսումնասիրութիւնը եւ Միութեան Հարցը, որ մշտնջենական խընդիր մը եղած է եկեղեցիներու միջև։

Այս 1888-ի ժողովին մէջ էր որ հաստատուեցաւ Լամբերեան Քառադիմին որուն համաձայն՝ եկեղեցական միութեան համար էական պայմաններ կը նկատուէին վերբերական կողմերէ ընդունելութիւնը հետեւեալ չորս հիմերուն, որոնց վրայ եկեղեցին կը կանգնի.

1. Ս. Գիրքը — Հին եւ Նոր Կտակարանները.
2. Առաքելոց եւ Նիկիոյ Հանգանակները.
3. Մկրտութեան եւ Հաղորդութեան երկու խորհուրդները.
4. Պատմական եպիսկոպոսութիւնը,

«որուն վարչաձեւը ըստ տեղւոյն կը պատշաճեցուի Աստուծոյ կողմէ Իր եկեղեցիին միութեան մէջը կոչուած ազգերու եւ ժողովուրդներու պէտքերուն»։

Անցողակի ըսենք որ այս «քառադիմին» տակաւին մինչեւ հիմայ ալ Անգլիկան եկեղեցականներէ մեծ մասին կողմէ կը նկատուի մէկ կողմէն՝ իբր պատուար ծայրացի դոգմաքանութեան գէժ, միւս կողմէ՝ իբր լայնագոյն սահմանագիծ մը՝ որուն մէջ կրնան պարփակուիլ բոլոր ուղղափառ եւ պատմական եկեղեցիները։ Այսուհանդերձ կայ եւ բաւական զօրաւոր հասանք մը՝ որ մինչեւ Արեւմուտքի եւ Արեւելքի հերձման թուականը հասած եկեղեցին իբր հիմ կ'ընդունի Միութեան, այս կերպով նեղելով սահմանագիծը եւ կարեորութիւն ընծայելով Քաղկեդոնականութեան եւ այլ խնդրոց։

1888-ի այս Համաժողովէն ետք՝ բաւական կարեոր էր նաեւ 1920-ինը։ Ութսուն որոշումներ կայացուց ան։ Օրակարգին մէջ մեծ տեղ բռնեց դարձեալ եկեղեցեաց Միութեան խնդիրը, ի միասին առեալ նաեւ Անգլիկան եկեղեցեաց ներքին միութիւնը։

Վաթսնեակ մը տարիներու մէջ՝ Անգլիկան եկեղեցիին ընդարձակումին չափը կարելի է հասկնալ այս տարուան համաժողովը բաղդատելով առաջինին հետ։ Թեմերութիւնը բարձրացած է 137-էն 310-ի, 137-էն 76 ներկաներուն տեղ՝ 310-էն 307 եպիսկոպոսներ ներկայ եղած են։ Անհամաձայնութեան խնդիր մը կարգադրելու սովորական նիւթին տեղ՝ Աստուծոյ մասին հաւատալեաց բանաձեւումէն սկսեալ մինչեւ ընկերային եւ կազմակերպական այլեայլ հարցեր անցած են Համաժողովի սեղանէն։

1930-ի Համաժողովին մէջ ալ 75 որոշումներ կայացան։ Կարեւորներուն հետ կային քնականաբար անկարեւորներ ալ։ Այս որոշումներուն կ'ընկերանայ նաեւ «Ընդհանրական Գիրքը», ժողովին մասնակցած 307 եպիսկոպոսներու կողմէ, նախագահին, Կանտերպուրիի Արքեպիսկոպոսին ստորագրութեամբ, եւ ուղղուած Անգլիկան համայնքի բոլոր անդամներուն, ինչպէս նաեւ Անգլիկանէն ծնունդ առած բոլոր անկախ եկեղեցիներու — Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց, Գանատայի, Հարաւ-Ափրիկէի, Էն. Էն.։

Ընդհանրական այս նամակը ժողովին հանգամանքներն ու նպատակը մատնանիչ կ'ընէ, Համաժողովի տուած որոշումները կը քաղէ, եւ յորդորներ կու տայ։ Մինչ 1920-ի ժողովին հիմնական եւ առաջնորդող գաղափարը եղբայրակցութիւնը եղած էր, այս 1930-ի ժողովնը եղած է վկայութիւնը, այսինքն՝ եկեղեցին կը վկայէ թէ Աստուած գերագոյն Իրականութիւնն է, Արարիչը եւ Փրկիչը։

Տրուած 75 որոշումներէն մասնաւորապէս լուրջ ուշադրութեան արժանի կը նկատենք հետեւեալները. թէպէտ նամակն ալ, որոշմանովին ալ արժանի են նոյնութեամբ թարգմանուելու։

Առաջին ութ որոշումները Աստուծոյ մասին Քրիստոնէական Վարդապետութեան շուրջ կը դառնան։ Կը շեշտուին Աստուծոյ Իրականութիւնը, Արարչութիւնը եւ Փրկագործութիւնը։ Կոչ կ'ըլլայ «ի վեր ընծայեցուցանել զմիտս», մասնաւորապէս այս վերջին ժամանակներուն՝ երբ այլազան մոլորական ըմբռնումներ մարդոց միտքերն ու հոգիները կը խռովեն։ Աստուծոյ գաղափարին տկարացման գէժ մարտնչիլ պէտք է, եւ Աստուծոյ մասին քրիստոնէական վարդապետութեան թարմ մէկ ներկայումը անհրաժեշտ է երերեալ միտքերը հաստատելու համար։ Աստուծոյ գաղափարին տկարացումը

կը ջնջէ մեղքի գիտակցութիւնը, և այս՝ ասպարէզ կուտայ կործանիչ անձնասիրութեան, որ իբրեւ կեանքի սկզբունք ինքզինքը պարտութեան կը մատնէ: Կը հաստատուի Ս. Գիրքի հեղինակութիւնը աստուածային և հոգեւոր իրերու վերաբերմամբ: Կը շեշտուի թէ Ս. Գիրքը գիտական հետազոտութեանց առարկայ եղող նիւթերու շուրջ տեղեկութիւն տալու համար չէ: Բաց աստի՝ Քրիստոնէութիւնը տարածուեցաւ Յոյն և Հռոմայեցի ազգերու խոզովակով. երբ արեւելքի միւս ազգերը որդեգրեն զայն՝ անո՞նք ալ իրենց ազգային յատկանիւններով պիտի հարստացնեն զայն, այսպէսով ազգեր իրենց իւրայատուկ գանձերը խառն գրած պիտի ըլլան Քրիստոսի և Անոր եկեղեցիին սիրոյն: Արդի գիտութիւնն ու գիւտերը կը նկատուին իբր ճշմարիտ պարզեներն Աստուծոյ, և Աստուծոյ մասին քրիստոնէական վարդապետութեան իմաստն ու բովանդակութիւնը հասկնալու համար բարձրագոյն գիտութիւն պէտք ըլլալով՝ համալսարաններու մէջ, կ'ըսուի, պէտք է մուծանել աստուածաբանութիւն:

Յաջորդող 12 որոշումները ամուսնութեան և սեռի մասին են: Առանին կեանքի սրբութեան հիմնական կարեւորութիւնը ուշադրութեան կը յանձնուի: Երիտասարդներ պէտք է սորվին սեռային զգացումը կցորդել Աստուծոյ գեղեցկութեան և բարութեան հետ. այն ատեն շատ մը չարիքներ պիտի չբանան: Ամուսնութիւնը կը ճանչցուի իբր խորհրդական, այսինքն եկեղեցւոյ խորհուրդներէն մին: Ազահարգանք սկզբունքով կը մերժուի. որքան ատեն որ մէկու մը պսակակիցը կենդանի է, պէտք չէ վերստին պսակել զայն, թէեւ միշտ պէտք է ֆանալ Աստուծոյ և եկեղեցւոյ հետ հաշտեցնել զայն: Մանուկները պէտք է կրթել սեռային խնդիրներու նկատմամբ՝ կանուխէն: Համաժողովը դարձանքով կը դատապարտէ արհեստական վիժումը, իբրեւ ծանր մեղք: Կը պահանջէ արգիլումը հակայդացական գեղերու վաճառումին: Սակայն ներողամիտ կը զանուի որոշ հանգամանքներու ներքեւ յոյսման արգիլումին հանդէպ, պայմանաւ որ ան «քրիստոնէական սկզբունքներու լոյսին ներքեւ կատարուի»: Տարօրինակ որոշում այս: Մինչև այսօր ամենախիստ պայքար մը կը մղուի այս որոշման դէմ, Անգլիկան եկեղեցւոյ կարեւոր մէկ հատուածին կողմէ:

Յաջորդող չորս որոշումները (21-24) կը վերաբերին ցեղային հարցին, որ բազմազան ժողովուրդներու տիրապետ Անգլիական ազգին համար յոյժ աշխատանք հարց մըն է, այժմ մանուաճկ՝ երբ անգլիական բարձրագոյնութեան դէմ կը ցցուին ազգային գիտակցութեամբ արթնցած արժանապատուութիւնները: Համաժողովը կը շեշտէ թէ տարտամ մարդկայնութիւն մը անբաւարար է. ազգային ամբարտաւանութիւնը պէտք է դուրս, մէկդի՝ նետուի. եկեղեցին պէտք է վկայէ նաեւ Աստուծոյ կամքին՝ ըստ որում աշխարհի վրայ խաղաղութիւն հարկ է որ տիրէ: Պատերազմը պէտք է առաւելապէս յայտարարուի անարդարութեան, սուտի և ազահութեան դէմ: Մէկ ազգի կողմէ ուրիշ ազգի մը վրայ տիրապետութիւնը այն ատեն միայն արդարանալի է՝ երբ հպատակ ազգին գերագոյն շահերուն համաձայն ըլլայ այն: Իսկ կրօնքի համար, եկեղեցւոյն մէջ՝ խտիր չկայ ցեղերու և գոյներու միջև. ամէնքը կրնան մօտենալ Սեղանին:

Յաջորդող 6 որոշումները կը վերաբերին պատերազմի և խաղաղութեան խնդրին: Խաղաղութեան համար անհրաժեշտ կը նկատուի Աւետարանի սկզբունքներուն տիրապետումը: Պատերազմը խորշելի կը նկատուի: Ազգաց ժողովին քանքերուն ուժ չալ կը յանձնարարուի, և ազգերու գործակցութեան անհրաժեշտութիւնը կը ցուցուի՝ աշխարհուեր պատերազմներու առաջին տոնելու համար:

Հետագայ 16 որոշումները կը վերաբերին եկեղեցիներու միութեան խնդրոյն: Այս հարցը մասնաւորապէս կը շահագրգռէ մեր ալ եկեղեցին, վասնզի մենք ալ կենսական այս հարցին մշակման մեր չափով մասնակից եղած ենք տարիներէ ի վեր:

33րդ որոշման մէջ շնորհակալութեան քերական խօսքեր կ'ուղղուին Որթոդոքս եկեղեցիներու կողմէ Համաժողովին ներկայացած պատուիրակութեան, և ասոր կողմէ երկու եկեղեցիներու յարաբերութեանց մէջ եղած զարգացման գնահատուելուն համար: Կ'աղաջարկուի երկու եկեղեցիներու (Անգլիկան և Որթոդոքս) կողմէ Վարդա-

պետական Յանձնաժողով մը կողմէ, որպէսզի միացեալ տեղեկագիր մը պատրաստեն երկու եկեղեցիներու համաձայնութեան և տարակարծութեան կէտերը պարզող: Երեք յօդուածներէ բաղկացեալ որոշում մըն ալ կայ Արեւելեան «բաժանեալ» եկեղեցիներու մասին, որ շնորհակալութիւն կը յայտնուի Դուբնայի Ս. Եպիսկոպոսին, խորհրդակցած ըլլալուն համար Համաժողովի մասնաժողովներէն մէկուն հետ՝ Հայ և Անգլիկան եկեղեցիներու յարաբերութեանց վերաբերմամբ, և կը վստահեցնէ զայն (Դուբնայի Սրբազանը) իր ազգին կրած տառապանքներուն հանդէպ Համաժողովին զոգացած խորին կարեկցութեան մասին: Համաժողովը խորապէս կը կարեկցի Հայոց եկեղեցիին հետ՝ նաեւ Ասորի եկեղեցիներու պատերազմէն ի վեր կրած տառապանքներուն, կը մազթէ անոնց արիութիւն, ինչպէս նաեւ անոնց իրաւունքներուն լիակատար ազատութեամբ իր կրօնական կամ ցեղային փոքրամասնութիւններ այն երկիրներու մէջ՝ ուր կ'ապրին անոնք: Համաժողովը կ'ողջունէ Անգլիկան եկեղեցւոյ և արեւելեան «բաժանեալ» եկեղեցիներու հեղհեղէ աւելի սերտացող յարաբերութիւնները, ինչ որ հաղորդուած է իր մասնաժողովի Տեղեկագիրին մէջ, և յոյժ ցանկացող է որ այս յարաբերութիւնները տակաւ առ տակաւ զօրանան խորհրդակցութեամբ Որթոդոքս եկեղեցւոյն, այն յոյսով որ ի պատշաճ ժամանակի լի հաղորդութիւն հաստատուի անոնց և Անգլիկան եկեղեցւոյն միջև:

Առաւել կամ նուազ նմանօրինակ որոշումներ կան Հին Կաթոլիկներու, Շուէտի եկեղեցւոյն, և ուրիշ մի քանի փոքր եկեղեցիներու մասին:

Վեց յօդուածներով որոշում մըն ալ կայ Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցիներու միացման մասին, որ շատ կարեւոր խնդիր մըն է Անգլիկան եկեղեցւոյն համար, և ինքնին շատ հետաքրքրական: Բայց կը թողունք այդ մասին խօսիլ:

Միութեան խնդիրը աւելի հասունցած կ'երևի բողոքական (ոչ-Անգլիկան) եկեղեցիներու հետ, որոնց համար ալ երեք-չորս որոշումներ դրուած կան:

48-էն մինչև 75 որոշումները կը վերաբերին Անգլիկան եկեղեցւոյ ներքին կազմակերպական խնդիրներուն, որոնց վրայէն կ'անցնինք, թէպէտ անոնց մէջ ալ նկատողութեան աննկիւք կարեւոր կէտեր կան:

Ինչպէս ակնարկեցինք վերև՝ ամէն անկեղծ քրիստոնէի սրտին վրայ վերք մը, եւ խղճին վրայ ծանրութիւն մըն է՝ Քրիստոսի Մարմին եկեղեցիին մէջ տեսնել տխուր բաժանումներ, թիրիմացութիւններ, և երբեմն ալ հակամարտ գործունէութիւններ: Վստահ ենք որ ինչպէս օտար նոյնպէս հայ հաւատացեալներու մեծամասնութեան համար անհամեմատելի եւ գայթակղեցուցիչ է եկեղեցիներու բաժանեալ վիճակը: Եւ անտարակոյս պէտք է դարմանուի այս:

Սակայն պէտք չէ մոռնալ նաեւ այն դժուարութիւններն՝ որոնք կան ճանապարհին վրայ: Դարեւ Վերնաշէնքեր կառուցած են Քրիստոսի դրած հիմերուն վրայ իւրաքանչիւր ազգի եկեղեցիին մէջ. զանոնք մէկ անգամէն քանդել ո՛չ դիւրին է, ո՛չ ալ խոհեմ, վասնզի ատով աւետարանի դատն իսկ կը վնասուի: Եկեղեցւոյ միութիւնը՝ ինքնին խանդավառող եւ յոյժ ցանկալի՝ պէտք է կատարուի շատ զգուշութեամբ և կամաց կամաց: Ասոր համար քանի տասնեակ տարիներէ ի վեր Արեւմտեան կարգ մը և Արեւելեան եկեղեցիներու, մասնաւորապէս յոյն եւ անգլիկան եկեղեցիներու կողմէ նորոգուած Միութեան Խնդիրը տակաւին ոչ մէկ գործնական քայլի յանդեցաւ, որչափ որ գիտենք, կը մնայ տեսնել թէ Համաժողովին կողմէ յանձնարարուած Յոյն-Անգլիկան մասնաժողովին արդիւնքը ինչ պիտի ցուցնէ, թէպէտ կարելի է զայն այժմէն իսկ դուշակել, քանի որ անոնցը զրեթէ ակադեմական աշխատանք մը պիտի ըլլայ լոկ:

Ուշագրաւ է Հռոմէական եկեղեցիին զիրքը բոլոր այս խնդիրներուն նըկատմամբ: Իր կայսերական կազմակերպութեան և ուժին վրայ յեցած՝ հանդիսատես է ան, բարձրայօն եւ լռին — արհամարհական, իր աչքերը անդին դարձուցած ժամանակի պահանջներէն: Մեր եկեղեցին երբ մէկ կողմէն անվարակ պէտք է մնայ բողոքականութեան անդոյն ու անկերպարան արտակեզրոնութիւններէն, միւս կողմէն ընականաբար իր ոգւոյն հակառակ կը գտնէ Հռոմէական եկեղեցիին կեցուածքը:

Ուրախ ենք որ Դեր. Ղևոնդ Սրբազան իր կողմէն ջանք մ'ըրած է Անգլիկան եկեղեցւոյ խնդրանքին համաձայն մեր եկեղեցին ներկայացնելու Լամբեթի Համաժողովին մէջ: Ասոր համար Սրբազանը շնորհակալութեան արժանի է: Երանի թէ Մեր եկեղեցին աւելի երջանիկ ժամանակներու մէջ գտնուած ըլլար՝ և ուղղակի Մայր Աթոռին կողմէ պաշտօնապէս մեր դարաւոր և պատուական եկեղեցին մասնակցէր միութենական խորհրդակցութեանց:

Թերթերու մէջ երեցան Ղևոնդ Սրբազանի խօսածին բովանդակութենէն մասեր: Մենք կը տարակուսինք որ անոնք հարազատ եղած ըլլան, վասնոր խախուտ կէտեր կային ըսուածներուն մէջ որոնք չէին կրնար ըսած ըլլալ Ղևոնդ Սրբազանէն:

Հոս փակագծի մէջ առիթէն օգտուինք ըսելու թէ մեր, նաեւ արեւելքի միւս փոքր եկեղեցիները «բաժանեալ» կոչել պատմական իրողութեան համաձայն բացատրութիւն մը գործածել չէ:

Լամբեթի Համաժողովին մասին այս բոլորէն ետք՝ նկատի առնելով Ռուշումագրին երրորդ գլուխը, և անոր մէջ մասնաւորապէս 36րդ սրտումը՝ շնորհակալութեան պարտք կը զգանք Համաժողովին մեր եկեղեցիին հանդէպ ունեցած ա՛յնքան ազնիւ և քրիստոնէական սիրով ներշնչուած համակրութեանց եւ կարեկցութեանց համար: Մեր սրտին կը խօսին նաեւ Համաժողովին բարեադակամ եւ անկեղծ բաղձանքները մեր ազգային-եկեղեցական ինքնապահպանումին եւ մեր իրաւանց ապահովումին վերաբերմամբ: Ասոնք թանկագին են մեզ համար: Դիտենք որ եթէ Անգլիական կառավարութիւնը շատ բան մը չկրցաւ ընել, կամ չըրաւ մեր ազգային դատին համար՝ այդ բոլորովին հակառակ էր Անգլիկան եկեղեցիին և եկեղեցականաց ակնկալութեանց և փափաքներուն:

Կը ձայնակցինք Անգլիկան եպիսկոպոսներուն՝ եւ սրտագինս կ'ողջունենք հետզհետէ աւելի մօտիկ յարաբերութեանց մշակումը իրենց եկեղեցւոյն եւ մերինին միջև: Այս դարուս մանաւանդ՝ երբ մեծ կամ փոքր, զօրաւոր կամ տկար, հին կամ ետքի եկեղեցիներուն միջև ա՛յնքան անհրաժեշտ է գործակցութիւնը Սատանային դէմ մարտնչելու եւ անոր զործունէութիւնը խափանելու համար, Միութեան համար եղած այս նախաքայլերը սրտապնդիչ են:

Տ. Վ. Ն.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

«Բու ամենդ աստուածայաճուրեան
վարժեցուր»

(Ա. Տիմ. Գ. 7)

Քիչ մը եթէ մտամփոփ կարգանք Պօղոս Առաքեալի առ Տիմոթէոս ուղղած երկու թուղթերը, հոն իր արտայայտութեանց եւ յորդորներուն մէջ պիտի նշմարենք տրտմութեան այնպիսի շեշտ մը՝ որուն զօժուար է հանդիպիլ իր միւս թուղթերուն մէջ։ Այս երեւոյթը անշուշտ ունի իր պատճառները։

Պէնտէկոստէի հրաշալի օրէն վերջ՝ խաչին փրկարար դերը երուսաղէմէն յետոյ Հին Աշխարհի գլխաւոր եւ կարեւոր կեդրոններու մէջ քարոզուած էր։ Եկեղեցիներու թիւը ստուգիւ բազմապատկուած էր, եւ հոովմէական ապականեալ քաղաքակրթութեան մէջ քրիստոնէից սուրբ եւ անձնուրաց կեանքը մեծապէս ուշադրաւ դարձած էր։ Սակայն այս հոգեւոր զարգացումին քով այնպիսի հակասութիւններ եւ ճղճիմութիւններ ծնունդ առած էին որ կարելի չէր անոնց Առաքեալին արթննալ եւ հսկող աչքերէն լրիւպիլը։ Շատերու եռանդը սկսած էր տկարանալ, վարդապետներ հրէական նախապաշարութիւնով կը սնանէին, եւ փրկչին անձին նշանակութիւնը եւ անոր փրկութեան մեղսաքաւիչ դերը նուազած էր։ Անոյին ուրիշներ կը վարդապետէին Աւետարանէն բոլորովին օտար եւ քմածին սկզբունքներ։ Նփեսոսի մէջ ինչպէս եւ ուրիշ վայրերու մէջ, օրէնքի շուրջ վէճեր սուր հանգամանք առած էին, եւ հաւատացեալներ անկարեւոր եւ անպէտ խնդիրներով կը զբաղուէին։

Այս սպառնական մեծ շարիքին առջեւ Պօղոս Առաքեալ իրաւամբ մտահոգութեամբ լեցուած էր, եւ վախճալով՝ որ մի՛ գուցէ եկեղեցին, այդ «ճշմարտութեան սիւնը եւ հաստատութիւնը» (Ա. Տիմ. Գ. 15) վրտանդուի, կը հրաւիրէ բոլոր հովիւները որպէսզի հաւատարիմ ըլլան իրենց կոչումին, եւ ճշմարտութեան համեմատ յորդորեն եւ համոզեն ընդդիմադիրները։ Անիկա

կը վախճար նոյն խոյ իր Տիմոթէոս սիրելի աշակերտէն՝ որ մի՛ գուցէ վտանգուի բարոյապէս եւ հոգեպէս։ հետեաբար կը հրաւիրէ զայն եւս որպէսզի իր ուշադրութիւնը դարձնէ այն բանին, որ հոգեւոր կեանքին համար անհրաժեշտ, եւ իրեն վստահուած հոգիներու փրկութեան համար կարեւոր է։ Անիկա հայրական շեշտով մը կը դրէ անոր. «Զգուշացի՛ր պիղծ եւ ունայն վիճարանութիւններէ, եւ ինքզինքդ աստուածապաշտութեան վարժեցուր»։

Ո՛վ հաւատացեալներ, ներկայիս մէջ ալ այնպիսի կացութիւն մը տիրէ մեր կրօնական կեանքի մէջ, որ շատ կը նմանի Պօղոս Առաքեալի ժամանակի անցքերուն։ Մենք եւս ունինք մեր անգին հարստութիւնը եղող եկեղեցին, զոր մեր նախնիք թողած են մեզի, որ մեր ազգին փառքն ու մեծութիւնն է, որ իր ներգործութիւնը, իր հմայքը ունի։ բայց հարկ է ըսել թէ այդ հոգեւոր ժառանգութեան ուղղակի մէջն եւ դուրսը չարիք մը կայ անտարբերութեան եւ թերահաւատութեան՝ որ հետեւեալէն ծաւալ կը գտնէ, եւ անհրաժեշտ ու ստիպողական միջոցներ պէտք են եւ եկեղեցւոյ շինութեան եւ բարեկարգութեան գործը փրկիլու համար։ Ասիկա կրնայ ըլլալ բարեպաշտութեան կրթութեան գործին ուշադրութիւն դարձնելով միայն։ Որպէսզի Առաքեալին պատուէրին կարեւորութիւնը կարենանք ըմբռնել, նախ պիտի ուզէի բացատրել թէ ի՞նչ է բարեպաշտութիւնը, ապա թէ ի՞նչ կերպով կրնայ իրականանալ բարեպաշտական կրթութիւնը, եւ յետոյ թէ իրական բարեպաշտութիւնը ի՞նչպէս պէտք է ըմբռնուի։

* * *

Ի՞նչ է բարեպաշտութիւնը։ Բարեպաշտութիւնը կրօնքն իսկ է, այսինքն հոգեւոյն այն վիճակն է, յորում մարդ կը զգայ իր տկարութիւնը եւ իր թշուառութիւնը, եւ կը դառնայ զէպի Աստուած, զերուզոյն էակն, եւ Անկէ կը սպասէ լոյս, զօրութիւն, երջանկութիւն, որոնց պէտք ունի։ Բարեպաշտութեան նշանակութիւնը լաւ պիտի հասկնայինք եթէ կարդայինք Աստուծոյ մարգոց, օրինակի համար Աբրահամու, Մովսէսի, Յովհաննէս Մկրտչի, Պօղոսի եւ այլոց նմանեաց կեանքը։ Բարե-

պաշտութիւնը սկիզբ կ'առնէ Աստուծոյ պաշտելի կատարելութեանց, անոր պատուէրներուն և խոստումներուն մեր կողմէ ճանաչումովը: Փրկիչն մեր իր մահուան նախընթացին երբ կ'աղօթէր իր աշակերտաց համար՝ ըսաւ իր Հօրը. «Այս է յաւիտենական կեանքը, որ ճանչնան քեզ միմիայն ճշմարիտ Աստուածդ, ու Յիսուս Քրիստոսը. զոր դուն զրկեցիր:» (Յովհ. ԺԷ. 3):

Ս. Գիրքը երբ ուզէ նշանակել մարդու մը բարեպաշտութիւնէ զուրկ ըլլալը, կը բաւականանայ գործածելով «ան չի ճանչնար զԱստուած», կամ «հոգեւորապէս տրդէտ» բացատրութիւնները: Մարգարէն Խորայէլացոց հոգեւոր ազիւտութիւնը ոճիր կը նկատէ, հակառակ որ անոնք Դևաական պաշտամունքը մեծ հանդիսաւորութեամբ կը կատարէին. «եղբ ճանչցաւ իր ստացիչը, և էշը իր տիրոջ մասըրը, բայց Խորայէլ ճանչցաւ զիս» (Նաայի Ա. 3): Առաքեալն Պօղոս այդ նոյն հոգեկան ազիւտութեան է որ կ'ակնարկէ երբ կ'ըսէ. «Եթէ աշխարհի իշխանները ճանչցած ըլլային զԱստուած, փառաց Տէրը խաչը չէին հաներ» (Ա. Կրնթ. Բ. 8): Պետրոս Առաքեալ կը մաղթէ որ այդ ճանաչողութիւնով հաւատացեալը զարգանայ. «Աճեցէք մեր Տէր ու Փրկիչ Յիսուս Քրիստոսի շնորհքովը և զիտութեամբը» (Բ. Պետ. Գ. 15): Յովհաննէս Առաքեալ ալ կը գրէ. «Ճանչցանք Քրիստոսի սէրը, անով որ անիկա իր կեանքը զբաւ մեզի համար» (Ա. Յովհ. Գ. 16):

Բայց փութանք աւելցնելու որ բարեպաշտութեան համար այս ճանաչողութիւնը ինքնին անբաւական պիտի նկատուէր՝ եթէ ան սրտին վրայ տպաւորութիւն չթողուր: Գիտունն ալ կը ճանչնայ Աստուծոյ զօրութիւնը և խմտութիւնը իր հետազօտութիւններով: Գիտունին այս ճանաչողութիւնը բաւական չէ որ զինքը նշկատենք բարեպաշտ մէկը: Եւ սակայն չենք կրնար չհիշնալ զիտունին վրայ, երբ իր զիտական գննութիւններէն վերջ սիրտը կը շարժի, կը ցնցուի, կը յուզուի և խոնարհելով Աստուծոյ փառաց և մեծութեան առջեւ, Սաղմոսերգութիւն պէս կ'աղաղակէ. «Ո՛վ Տէր, ո՛րչափ մեծ են քու զօրքերդ. անոնց բոլորը խմտութիւնով ըրիր, եր-

կիրը լեցուած է քու սակզածոներովդ» (Սղմ. ԺԴ. 24): «Ո՛վ Տէր, ի՞նչ փառաւոր է քու անունդ բոլոր երկրի վրայ» (Սղմ. Ը. 9): Անգամ մը որ Արարչին մեծութեան և փառաց առջեւ սքանչացումով կը տպաւորուի մարդ, ստիպուած է խոնարհիլ, և ապա՝ երկիւղ մը զինքը կը պաշարէ և կը զգայ թէ հսկող արարչի մը հովանւոյն ներքեւ կը գտնուի, այդ երկիւղը՝ սկիզբն է խմտութեան» (Առկ. Ա. 7), և երանի՜ անոր, որ զիտէ իր կեանքին մէջ պահել այդ երկիւղը հանդէպ իր արարչին (Սղմ. ԺԺԲ. 1.), վասնպիսի «Տիրոջմէն երկընչող մարդը պիտի օրհնուի» (Սղմ. ԺԺԷ. 4.):

Բայց այս է միթէ բարեպաշտութեան ամբողջութիւնը. միթէ ճանաչողութեան, յուզումի տպաւորութեան և երկիւղածութեան մէջ կը կայանայ ան: Անշուշտ ոչ: Քրիստոնէական խիղճը աւելի բան մը կը պահանջէ ասոնց վրայ տեսնել. կ'ուզէ զործօն բարեպաշտութիւն մը: Բարեպաշտութիւնը ամուլ պիտի նկատուէր, եթէ մեր կեանքին մէջ զէպի լաւն, զէպի բարին զարծ մը չտեսնուէր: Այդպիսի զործօն բարեպաշտութիւն մըն է՝ որ կ'երեւի երբ անառակ որդին զղջմամբ կը վերադառնայ իր հօրը մօտ ու կ'ըսէ. «Հայր, մեղանշեցի երկնքին դէմ և քու առջեւ» (Դկս. ԺԵ. 18): Նոյն այն բարեպաշտութիւնն է՝ որ կը ցոլայ Մաքսաւորի հոգւոյն մէջ երբ ան իր ձեռքը կուրծքին բաղխելով կ'ըսէ. «Աստուած ողորմէ ինծի մեղաւորիս» (Դկս. ԺԸ. 13): Նոյն այն բարեպաշտութիւնն է՝ որ կ'արտափայլի երբ աւազակն իր աչքերը դարձուցած հոգեվարք Փրկչին՝ կ'աղաղակէ. «Տէր, յիշէ զիս երբ քու թագաւորութիւնովդ գաս» (Դկս. ԻԳ. 42): Նոյն այն բարեպաշտական զգացմամբ է որ Մարիամ կը թափէ թանկագին անուշահոտ իւղը Յիսուսի ոտքերուն վրայ (Յվհ. ԺԲ. 3.):

Այսպէս ուրեմն բարեպաշտութիւնը կը կայանայ Աստուծոյ մեծութեան մասին մեր կազմած ճանաչողութեան, Աստուծոյ կրած մեր խորունկ տպաւորութեան, Աստուծոյ հանդէպ մեր զգացած երկիւղածութեան և վերջապէս զղջմամբ իրեն զըթութեան տպաւորներու մէջ: Ասոնք են միշտ և ամէն ատեն բարեպաշտութեան

պայմաններն, և այս պայմանները չէ կարելի բաժնել իրարմէ, ինչպէս չէ կարելի բաժնել լոյսը և ջերմութիւնը մեկ լուսաւորող արեւուն ճառագայթներէն:

* * *

«Ինքզինքդ վարժեցուր աստուածապաշտութեան»: Ի՞նչ կերպով կրնայ իրականանալ բարեպաշտական կրթութիւնը: Ամէն ինչ որ կեանք ունի երկրի վրայ, ունի իր զանազան աստիճանները. պէտք է որ ան աճի և ձգտի անդադար կատարելութեան: Աւա՞ղ սակայն, կեանք ունեցող ամէն բան ունի նաեւ իր անկումները, իր քայքայումները, և հետեւաբար պէտք է ջանք մը վերականգնումի և ամրացման: Եթէ բարեպաշտութիւնը ենթակայ է վտանգուելու, պէտք է ձեռք առնել լուրջ միջոցներ զայն վրտանդէ զերծ պահելու համար: Որպէսզի բարեպաշտութիւնը զարգանայ, պէտք է կրթութիւն, վարժութիւն, ինչպէս մեր ֆիզիքական, իմացական և բարոյական զարգացման համար կը տեսնենք պէտքը վարժութեան: «Ինքզինքդ աստուածապաշտութեան վարժեցուր:»

Բարեպաշտութեան անկումի պատճառներէն առաջինը մեր ժողովուրդի մէկ մասին բաւարար կրօնական ճանաչողութիւն չունենալն է, կամ սխալ ու թերի ճանաչողութիւն ունենալն է: Ահա թէ ինչո՞ւ թերահաւատութիւնը կ'աւելնայ: Յաճախ կը հանգիւյրինք այնպիսի անհատներու՝ որ իրապէս ապշեցուցիչ տգիտութիւն մը ունին հաւատքի հիմնական ճշմարտութեանց և բարոյական կեանքի պարտականութեանց նկատմամբ. կամ եթէ գիտեն բան մը, շատ թերի կերպով գիտեն: Աւետարանը հազիւ թէ տարին անգամ մը ձեռք կ'առնեն կորզալու, հազիւ թէ կը հետաքրքրուին Պօղոսի գրած թուղթերով: Վարժարանի մէջ աւանդուած կրօնի ուսումը կարծես վարժարանէն դուրս ևս բաւարար նկատուի: Մինչդեռ անհրաժեշտ էր վարժարանէն դուրս ևս շարունակել կրօնական ընթերցումներ և ուսումնասիրութիւններ: Քրիստոնեայն պէտք չէ ինքզինքը միայն նկատէ իրր որդի երկնաւոր Հօր, այլ և աշակերտը Աստուած-Վարդապետին, հետեւաբար պէտք է այդ ուղղու-

թեամբ շարունակէ ուսումը: Գեղեցիկ բան է տեսնել կիրակին, երբ հոգեւորականք ի հոգեւոր զոհացում հաւատացեալներու, կ'աշխատին տպաւորիչ ընել սրբաբան պաշտամունքը, և բոցատրել ու քարոզիկ Աստուծոյ խօսքը: Բայց ասիկա անբաւական է, և պէտք է անմիջապէս ըսեմ թէ — և ինչո՞ւ ծածկեմ իրողութիւնը — մեր զաւակներուն բարեպաշտութիւնը կը մնայ շատ աւելի թերի, շատ աւելի խղճալի: Բաւական չեն անոնց համար միայն կիրակնօրեայ պաշտամունքները և քարոզները. ուրիշ բան մը պէտք է բարեպաշտութեան վարժութեան համար: Ինչո՞ւ մարած է բարեպաշտութեան հուրը մեր զաւակներուն մէջ: Բան մը պակաս կայ անշուշտ: Պակասը մի՞ փնտռէք եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան մէջ. պակասը պէտք է փնտռել հաւատացեալներու մէջ: Որդւոց բարեպաշտութիւնը արծարծողները պէտք է ծնողները ըլլան: Բարեպաշտութիւնը տունէն կը սկսի: Տունը սրբավայր մըն է. տունը իրական եկեղեցի մըն է. հոն հայր և մայր Աստուծոյ աջովը ձեռնադրուած քահանաներ են: Մտողաց նուիրական պարտականութիւնն է չխնայել ոչ մէկ բան իրենց զաւակաց հոգեւոր կրթութեան և բարեպաշտական վարժութեան համար: Տան մէջ, ծնողքներ զիտակից իրենց վրսեմ և սրբազան կոչումին, որպէս քահանաներ, հարկ է որ հաւաքեն իրենց շուրջ ընտանեկան ակումբի բոլոր անդամները երեկոյան կամ առաւօտեան որոշեալ պահու մը, և ընթեռնուն բարեպաշտութեան զարգացման նպաստող զրեքեր, կարգան աղօթքներ և երգեն հոգեւոր երգեր խմբովին: Հայ եկեղեցին ճոխ է իր աղօթքներովն ալ, երգերովն ալ: Նարեկացիի աղօթքները, Շնորհալույ երգերը անգուպական ներնչաբաններ են բարեպաշտութեան: Ընտանեկան յարկի մէջ փորձեցէք այս ուղղութեամբ աղօթքի և երգի վարժութիւններ, մեծապէս նպաստած պիտի ըլլաք ձեր զաւակաց և ձեր իսկ բարեպաշտութեան զարգացման:

* * *

Իրական բարեպաշտութիւնը ի՞նչպէս պէտք է ըմբռնուի: Բարեպաշտութիւնը իրական և ճշմարիտ ըլլալու համար հարկ

է որ անիկա զուրկ չըլլայ բարոյականէ: Յաւալի եւ բմբոստացուցիչ է տեսնել շատ անգամ անբարոյութիւններ, որոնք կը ծածկուին բարեպաշտութեան քողով: Մօնաքոյի մէջ մայր եկեղեցին խաղաբանէն հեռու չէ, և այս եկեղեցիին մէջ խաղամոլներու իրենց նուէրներով ցոյց տուած բարեպաշտութիւնը՝ օտար այցելողին ապշութիւն կը պատճառէ: Հոն խաղամոլը կ'ուխտէ իր բախտը ժպտելուն՝ իր բարեպաշտական նուէրները կրկնապատկել: Ստուգիւ այդ եկեղեցիին ճոխութիւնը Մօնթէ-Բարլոյի զբօսարաններու ճոխութենէն վար չի մնար: Հոն եկեղեցոյ սրբբարանի պատերուն վրայ պիտի հանդիպիք բարեպաշտներու ռսկեւտա քանդակուած անուաններուն — խաղարանի մէջ չահող նուիրատուներու անուններն են: Ի՞նչ պիտի բարեպաշտութիւն: Մարգարէն այսպիսիներու համար է որ կ'ակնարկէ երբ կ'ըսէ. «Անոնք կ'ընծայեն իրենց զոհերը յափշտակութեան պտուղներով»: Մեր հոգւոյն մէջ կայ անսխալական բախտ մը որ մեզի կը զեկուցանէ թէ երբ մէկը բարեպաշտ է, պէտք է հեռացած ըլլայ մեղքէ, պէտք է դարձած ըլլայ անիրաւութենէ: Չէ կարելի բարեպաշտութիւնը նկատել սուրբ, վսեմ և աստուածային երբ պարկեշտութիւնը եւ բարոյալից կեանքը կը պակսի հոն:

Քրիստոնէական այն շրջանին յորում հեթանոսները տակաւին չէին ճանչցած Աւետարանը, կ'ամբաստանէին զքրիստոնեայս իբր անաստուածեան և անբարոյական: Սակայն ամէն անոնք որ մօտէն կ'ուսումնասիրէին քրիստոնէական բարեպաշտութիւնը, կը համոզուէին թէ եղած ամբաստանութիւնները անհիմն էին: Մարկոս Աւրելիոսի օրով Լիոնի մէջ ահաւոր հալածանքի մը միջոցին երիտասարդ քրիստոնեայ մըն ալ կը յանձնուէր ամփոթատրոնի գողաններու ճիրաններուն: Անիկա ամբաստանուած էր ոճրագործութեամբ: Այդ զիւցազուէն երիտասարդին մահուան ճիշերուն մէջ կը լսուէր արեւական սա աղաղակը. «Քրիստոնեայ եմ, և ապա կ'աւելցնէր սա վսեմ խօսքը. «Մեր մէջ չարութիւն չեն ըներ»: Մահուան ճիշերուն մէջ խառնուած այս արեւական աղաղակէն աւելի վը-

սեմ խոստովանութիւն մը կարելի է երեւակայել: Դուք որ նախանձախնդիր կը ներկայանաք բարեպաշտութեան, կը հարցնեմ ձեզի. հազա՞ծ էք խոնարհութիւնը, կը ներկէք միմիանց (Կղս. Գ. 12, 13), սէր ունի՞ք առանց կեղծաւորութեան, կ'ատէ՞ք չարը, բարին և աւելն կ'երթօք (Հով. Ժ. 9), բարին կը գործէ՞ք (Ա. Տիմ. 2. 18), բարին անձանձրոյթ կը գործէ՞ք (Բ. Թես. Գ. 13), չարը բարեւա կը փոխադարձէ՞ք, կը խորհի՞ք բարին ամէն մարդու հանդէպ, վրէժնդրութիւնը կը մարէ՞ք ձեր մէջ (Հով. Ժ. 17), Տիրոջ կը ծառայէ՞ք (Հով. Ժ. 12), ի՞նչ կը տիրէ ձեր անձին մէջ, ձեր տան մէջ, ձեր դործին մէջ, անհաշտ ոգի, թէ քաղցրութեան և խաղաղութեան ոգի: Ձեր բարեպաշտութիւնը ոչ մէկ օգուտ պիտի չունենար, եթէ ձեր կեանքովը ինքզինքնիկ բարի, առաքինի և պարկեշտ ճանչցուցած չէք: «Ամէն ծառ իր պտուղէն կը ճանչցուի» (Գղս. 2. 44). Ի՞նչ պիտի արժէր քրիստոնէին բարեպաշտութեան արտաքին փայլը, ցոյցը, երբ իր ներքին կեանքը անբաղձալի եւ տոգոյն է: Անհամադիր պիտի նմանէր այն պիսին: Որեւէ մէկը որքան ալ իր բարեպաշտութեամբ պերճափայլ ըլլայ, իր ներքին կենցաղը կը փնտռուի. առանց պարկեշտ կեանքի բարեպաշտութիւնը կը նմանի փռեալ գերեզմանի մը որ հրապարակի վրայ մաքուր սպիտակ կ'երևի, բայց ներքնապէս լի է ամենայն պղծութեամբ: Տեսէ՞ք բարեպաշտ մը որ կը ճառէ աստուածապաշտութենէ, բայց իր տունը ամբարշտութեան վայր մըն է դարձած: Ահա անդին ուրիշ մը որ ջերմ բարեպաշտ հաւատացեալ մըն է կիրակի օրերը, և սակայն չարթու մէջ իր գործերուն և արարքներուն մէջ անհաւատէ մը աւելի չարութեամբ կը ներկայանայ: Այսպիսիները կիրակի օրեր զԱստուած կը պաշտեն, իսկ չարթու մէջ զանազան զեւերու կ'երկրպագեն:

Դիտէք անշուշտ այն վսեմ նկարագրութիւնը, որով Յիսուս կը վերջացնէ իր Լերան քարոյը: Այդ նկարագրութեան մէջ բարեպաշտները կը ներկայանան Քրիստոսի իբր Անոր սիրելիները, քանի որ իրենց կեանքին մէջ ամենէն աւելի աղաղակած էին «Տէր, Տէր»: Անոնք կը

սպասեն լուսեղէն պսակ մը ստանալու իրր վարձատրութիւն, և մտնելու երկնքի արքայութեան մէջ: Բայց Յիսուս անոնց կ'ըսէ. «Ոչ թէ անիկա որ ինծի կ'ըսէ «Տէ՛ր, Տէ՛ր», պիտի մտնէ երկնքի թաղաւորութեան մէջ, այլ անիկա որ իմ երկնաւոր հօրս կամքը կը կատարէ:» (Մատթ. Է. 21):

Ո՛վ հաւատացեալներ, երբ բարեպաշտութեամբ կը պարծինք, ցոյց տանք բարեպաշտութեան նշանները մեր բարի գործերով, մեր զոհողութիւններով, մեր սըրբութիւնով, մեր արդարութիւնով. եթէ ոչ՝ մեր բարեպաշտութիւնը անձնասիրական և կեղծ պիտի ըլլար, եթէ ոչ մեր բոլոր ազօթքները խաբէական ստութիւններ պիտի ըլլային մեր շրթանց վրայ:

Կը վերջացնեմ խօսքս մեր սուրբ եկե-

ղեցոյ երեկոյեան ժամերգութեան առթիւ սահմանուած այն գեղեցիկ ազօթքով, որուն մէջ ճշմարիտ և աստուածահաճոյ բարեպաշտութեան պայմանները կը շօշափուին:

«Յաւել ի մեզ Տէ՛ր Ամենակալ, զհաւատ, զյոյս, զսէր, և զամենայն գործս առաքինութեան, որպէսզի ըստ կամաց քոյ բարեսիրաց, միշտ կրօնաւորեալք բարեպաշտութեամբ ի տունէ և ի գիշերի արժանաւորք եղիցուք յաղագս անձանց մերոյ փրկութեան և վասն հոգեոր կենացդ աղաչել զքեզ Տէ՛ր, և զտանել ի քէն ըզնորհս և զողորմութիւն, և զոհանալով փառաւորեսցուք զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգիդ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից, Ամէն:

Մանչեսթր

ԴԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ա Ր Է Ա Մ Ա Ր Է Ա Ն Ք Ը

Գրուիսն անգամ չ'առաւ վեր եզը մարգին մէջ արծող,
Կ'անցնէր երբ գնացի մօտէն, փռուրնչալով ծուխ ու բոց,
Իր սուլոցին նըչիւնով թընդացնելով օդն ու հող,
Ու խուճապի մասնելով թըռչուններուն տարմերն հոծ:

Նոր լըւացուած էր արօքը եղեամէն, կէս օրի
Բարկ արեւին շողին տակ, եւ գեփիւռի շունչ մը գէջ
Դաւաթին վըրայ եւ հեռուն, մինչեւ թուփերը վայրի,
Կը ծաւալէր գետինին կենսաւէտ բոյրն օդին մէջ:

Ու նոխուրեամբ եւ կեանքով լի կառաւարը, հըպա՛րս,
Կը սուրաւ դէպի քաղաքն այն ծուխերուն մէջ սեւցած,
Տանելով, պիւր իր հեփին սասկուրեան մէջ անհանդարս,
Զրահուած կուրծքին վրայ ցըցուող խոխաւանքին դէմն անըզգած:

Բայց երբ, խոսին մէջ մըխած դունչն հոն եզը պարտաւակ
Կը խօսէր հետքդ կարծես, ի՞նչ կ'ըսէիր իրեն դուն՝
Մարդուն եւ զինքն ըզգըլխող իր փառքերուն հակառակ,
Ու վեր չառաւ, գէթ անգամ մը, ան իր գլուխն, ո՛վ Բնութիւն...

11 Փետր. 1930

ՆՈՏԱՐ

(Մանչեսթր-Լոնսոն շոգեկառքին մէջ)

ԱՊԱՔԵՆՈՂԵՆ ԱՂՕԹՔԸ

Բուրումնաւէս պարսէզները զարգմանակնին կը հօնեն:
 Զուրն արեւէն կը ցոլցըլայ, ու երջանիկ է երկինք:
 Սի'րս իմ, դարձի'ր դուն ըստուերին, որո'ւն քաջած էիր մէջն.
 Անգօրութիւնը նախասիմք մըն է հուժկու աշխարհին:

Արարութեամբ մ', որ հարեալսին կը պահառէ կեդեիկն,
 Ծառք, զըւարք հըսկայ, հարիւր ջրդուս ձեռներն կը պարզէ:
 Հողը, հայգովն արբիւ, կարծես կը խեղդըւի իր ոյժէն.
 Ու խելայեղ սերեն ունի քեւաւորուած սարսուռներ:

Սի'րս իմ, իրաց երջանկութեան մէջ դուն մինակ կ'ընթանաւ.
 Եւ սակայն, Յոյսը առջւան կապոյտին մէջ կը հեծէ:
 Աշխատանքի, ալիկերպման ա'լ ժամանակն է հիմակ.
 Պէտք է ամէն ինչ աւարով ծանր իր իրկունն ունենայ:

Արեւաստոյր կը վազէ սէրն անհառներուն մէջ մըքին,
 Բարձրացնելով, յաղբազըւարն, իր բազուկներն արիւնոս:
 Արիւնն աստղի պէս կը կաթի հասունցած կոյս կեանքերէ,
 Ու գաղջ օդը իրկուններուն՝ կարծես գինի մ'է ուժով:

Արբուն, քրքրուն, փրքքինազուարն, սիրագեղ է ամէն բան.
 Ու սրբին մէջ հըպարսութեան մը յորդ արեւը կը կրէ.
 Ուրախութեան ամէնէն պերն գոյներն ունի այս աշխարհն.
 Իսկ ես, դէպի դագաղ հակած, կը հաւկըռսեմ խոնջ մարմին մ':

Ո՛վ Տէր, շնորհէ՛ որ իմ ցամբած բաժակիս մէջը իյնայ
 Կաթիլ մը լոկ, կաթիլ մը մեծ, ոսկիափայլ գինիէն.
 Սիրքս մանուկ մըն է սրկար, որ յուսահաս կը նըչայ,
 Շնորհէ, ո՛վ Տէր, որ վերջապէս իմ քառամած բերնիս մէջ

Դիեցընող հին ըստինին կաթը նորէն բըխըրխայ:
 Տո՛ւր ինծի կամք եւ հաշութիւն, յանդըզնութիւն եւ կորով,
 Տիրանալո՛ւ նըւանելու կարիքն հըզօր, առնական.
 Ու պէսզի զգամ ես վերջապէս, հոգիիս մէջ ընդլայնած,
 Պատրաստիլը գօրութեան, ինչպէս կոկոնը վարդին:

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

ALBERT SAMAIN

Լիոն, 28 Մարտ 1930

ՌԵԴԱԿՏԻՔ

ՍՈՒՆԻ նախօրը թիւին մէջ Պոստը բերուածին հեղինակն է Henri de Régnier, զոր մոռցուած է յիշել, Նոստալ բարգմանիչն է, իսկ Փարսած Մետօր բերուածին մէջ 4րդ տնի 2րդ տողին կայծի բառը կարգաւ կաթի:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ԾՆՆՂԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԲԵԹԼԵՆԷՄԻ ՍԷՋ
Դ.

1. — Բեթղեհէմի Ս. Ծննդեան եկեղեցին կը յիշատակուի Մովսէս Կաղանկատուացիին (Է. դար) Պատմութիւն Աղուանից խորագրով գրքին մէջ (էջ 422). իսկ Բեթղեհէմ հետագոյն ե ի Յարութեան 220 հրաւսիս յաւանքից կողմանէ: Չափ մեծութեան եկեղեցոյն 200 կանգուն յերկայնութիւնն եւ 100 ի լայն սեւալոյ մարմարեանով, քառանկյ կանաւաւոր եւ ի նմա ե կրկին այրե զոր Աքրահամ գնեաց ի կաշուած շիրմացն: Եւ ի ներոյ թմին սուրբ այրե եւ մուրե, ուր սեղան ե եւ պատարագ մատչի: Եւ յաջիկ եկեղեցոյն մատուռն, յորում մանկանցն պահելոցն ի Հերովդէի նշխար պահին:

Կաղանկատուացիին մէջբերած այս յիշատակարանը հաւանաբար Դ. կամ Ե. դարու ուխտաւորի մը օրագրութիւնն է, զբռնածքին հիմը թէն շատ հին, բայց կը թուի որ ընդօրինակողը ինչ ինչ ձեռնմարտութիւններ կամ յաւելումներ բրած է. եւ ի նմա ե կրկին այրե զոր Աքրահամ գնեաց ի կաշուած շիրմացն խօսքը կ'աղնորդէ Մակիկայի(*) աշխարհ (Ծննդ. ԻԳ. 9) որ հին յիշատակութիւններու մէջ Բեթղեհէմի աշխարհ յիշատակութիւնն յետոյ կը դասակարգուի: Յիշատակարանիս նկարագրութիւնը ժամանակագրական տեսակէտով կը վերաբերի Ս. Ծննդեան եկեղեցոյն Կոստանդինեան շինութեան:

Մեր մատենագրութեան մէջ այս վկայութիւնէն զատ ուրիշ վկայութիւն մը չունինք նոյն եկեղեցոյ նկատմամբ, ուստի բուն իսկ եկեղեցոյ մէջ պէտք է մանենք հայեցի յիշատակութիւններ գտնելու համար: Սիւնագարդ գաւիթը երթալու համար կը մտնենք գաւթի փայտեայ աւագ զուռնէն, որ արարական ոճով ե գեղարուեստական մեծ արժէքով ունի խաչագարդ ե քանդակագարդ ու գեղակերտ եր-

կու փեղկեր որոնց մին կը կրէ հայերէն արձանագրութիւն մը հետեւեալ բովանդակութեամբ. ԹՂ. ՈՂԶ. կազմեցա զոռն Ս. Աստուածածնի ձեռնարք Տէր Աքրահամի եւ Տէր Առաքելի ի քաղաւորութեան Հայոց Հերմոյ որդոյ Կոստանդիի, Քրիստոս Աստուած որդիի աշխատարարաց: Իսկ միւս փեղկը կը կրէ հետեւեալ արարելէն արձանագրութիւնը.

كل هذا الباب بعون الله تعالى في ايام مولانا السلطان الملك المعظم في تاريخ الهجرة سنة اربعة وعشرين وستمائة
Թարգմանութիւնն է հետեւեալը:

Կասարեցա զոռն օգնականութեամբ քառանկոյն Աստուծոյ յաւուրս Տէրութեան մեծափառ արքային մերոյ ի բուն Տաճկաց 624: Հայերէն արձանագրութեան մէջ յիշատակուած եկեղեցականները եպիսկոպոսներ են եւ 1227-ին կը վարէին Ս. Աթոռոյ վարչական գործերը, անոնց մասին մանրամասնութիւն չունինք՝ բայց մեր Ս. Աթոռոյ պատմիչներէն ոմանք անոնց անունները կը գնեն պատրիարքաց գաւազանագիրքին մէջ: Հերմոյ որդոյ Կոստանդիի խօսքով պէտք է հասկնալ Հայոց Հեթում Ա. թագաւորը (1224—1269):

Դալով արարելէն արձանագրութեան թարգմանութեան՝ Բովանդակութիւնն ազգային սեփականութեանց գրքուկին հեղինակը Խաչատուրի կրկին կ'ընդգծէ Մուազզալ խօսքը կը թարգմանէ Տէրութեան մեծափառ արքային մերոյ, մինչդեռ կ'ընդգծէ Մուազզալը Գամակոսի սուլթանին անունն է որ կը կոչուէր կ'ընդգծէ Մուազզալ Շեհիդ-է-Տէր Իսա (615-1218-624-1227). նոյն միջոցներուն Երուսաղէմի կ'ընդգծէ Գամակոսի Սուլթանները եւ զրան շինութեան տարին (1227) կը մեռնի մէջիք էլ-Մուազզամը:

Դրան հայկական արձանագրութիւնները սակայն, պիտի կրնանք մեզ համոզել թէ ԺԳ. դարուն Ս. Ծննդեան եկեղեցին Հայոց սեպհականութիւնն էր. մենք տեղեկացանք թէ նոյն եկեղեցոյ առաջին շինութիւնն սկսեալ մինչեւ Սալահադին դարը համազգային էր նոյն եկեղեցին եւ է այսօր ալ. հզօր մրցակիցները պիտի ներէին որ հայերը իրենց սեպհականութիւն զարմնէին զայն: Երուսաղէմի պատմիչ հանգուցեալ Աստուածատուր եպիսկոպոս Տէր Յովհաննէսեան իր գրքին ծանօթագրութեան մէջ (էջ 182. Ա. հատ.) կը գրէ երե յոյները Ծննդեան եկեղեցիին արձանագրութիւնները

(*) Մակիկայ երբայեքեքն կը նշանակէ կրկին:

չ'արհիկն կամ չժամկիկն ակներև պիտի չեղնուէր Հերոսն քաղաւորին գործը, վասն զի խաչակիրներուն հետանալովը Ս. Տեղիքը մը-նացին հոյ կրօնաւորներու ձեռքը, նկարակերտ դրան հետ շինուեցաւ նաեւ Հերոսն քաղաւորին ծախսով սահմանի փայտակերտ առաստաղը, որուն փայտերը Տաւանի մէջ տալի տրուած է եւ որուն կը վիայեն ոչ միայն ազգային սասան-դութիւնը, այլ նաեւ գերանաց ձեւը, եւ անփոփոխ փայտի աւազաններու շինուածքը կը հաստատեն քիւմունք Տաւանի մարտերուն գործերն են: Հանգուցեալ պատմիչ Սրբազանին այս խօս-քերը կրնան հաւանական ըլլալ, բայց զը-րաւոր յիշատակարանի մը պակասութեան պատճառաւ բացարձակ կերպով համոզա-կան չեն կրնար ըլլալ նոյն խօսքերը. եւ խա-չակրաց մեկնումէն յետոյ Ս. Մենդեան եւ կեղեցիին ազգային սեպհականութիւն նկա-տել միմիայն քանդակապարզ դրան վերո-յիշեալ արձանագրութեամբ հնարաւոր չէ, քանի որ դրան սեպհականութիւնը եկեղե-ցիին սեպհականութիւն չենթադրեր, թէ եւ միեւնոյն ատեն Աստուածատուր Սրբազան կը յաւելու (տե՛ս, անդ. Բ. Հատոր, էջ 516) թէ սիւնադարձ գաւիթին մէջ կային հա-յերէն արձանագրութիւններ եւ խաչքարեր որ ուրիշներու կողմէն 1842-ին ծածկուած են, կամ ջնջուած:

Նոյն դրան շինութիւնը կը հանդիպի 1227-ին, որ ատեն Գերմանիոյ Ֆրէտէրիկ Բ. կայսրն ամուսնանալով Երուսաղէմի Յովհաննէս թագաւորին աղջկան Յօլանտի հետ, ժառանգ կը դառնար Երուսաղէմի լատին թագաւորութեան զահուն: Հակա-ռակ պայտէն բանագրուած ըլլալուն՝ Ֆրէ-տէրիկ բանակով մը կը գրաւէ Երուսաղէ-մը, կղերն ու ասպետները թէն ցուրտ ըն-դունելութիւն մը կ'ընեն կայսեր, բայց ան Ս. Գերեզմանի եկեղեցւոյն մէջ երու-սաղէմի թագաւոր-կայսր կը պսակուի ու եզրկտոսի էլ-Քամիւ սուլթանին հետ բա-նակցութեան մտնելով տասն տարուան զաւնագրութիւն մը կը յաջողի կնքել, օգ-տուելով Սուլթանին եւ Դամասկոսի իշխող-ներու անհաշտութենէն:

Ֆրէտէրիկի երոգական բանակին չարժ-ման տարին՝ երբ տակաւ տո տակաւ խա-ղաղութիւն կը հաստատուի Երուսաղէմի մէջ, Արքահամ եւ Առաքել եպիսկոպոսները ազատութեամբ կը տիրանան այն իրա-

ւունքին զոր ունէին վաղուց հետէ եւ կը շինեն նկարակերտ դուռը, որ մշտական յիշատակարան մ'է Ս. Մենդեան եկեղե-ցիին մէջ հայկական իրաւունքներուն եւ հայոց վանքի ճանապարհի ապահովութեան: Բեթղէմէմի Ս. Մենդեան ամբողջ եկե-ղեցիին հայոց ընկերովի իրաւունքը հրո-վարտակներով հաստատուած է. սիւնա-դարձ գաւիթին կից հիւսիսային դասը կը պատկանի Հայոց որ հոն կը կատարեն սո-վորական ժամերգութիւնները: Հայոց սեպ-հական այս մասը ունի երկու խորան, սնտուկ եւ պահարաններ: Ս. Մենդեան այ-րը Յունաց աւագ խորանին տակը կը գըտ-նուի, ունի երկու պղնձէ դռներ՝ մին Յու-նաց հարաւային դասին մէջ եւ անոնց յա-տուկ, ուրկէ 13 աստիճանով վար կ'իջնուի, միւսն՝ հայոց հիւսիսային կողմը 16 աս-տիճանով՝ զոր կը գործածեն հայք եւ յոյնք, իսկ լատինք որ այժմ նոյն դրան ընկեր են, յայտնի չէ թէ ո՞ր թուականին այդ իրաւանց տիրացած են: Քրիստոսի ճիշդ ծննդեան տեղւոյն վրայ կը գտնուի պա-տարագամատոյց սեղան մը, որուն վրայ Հայք եւ Յոյնք կը պատարագեն, սեղանին մարմարեայ յատակը կիսաբոլորակ ձեւով է եւ մէջտեղը փոսիկ մը կայ արծաթեայ ճաճանչ մը աղուցուած եւ բոլորովը հե-տեւեալ լատիններէն արձանագրութեամբ, Աստ ծնաւ Յիսուս Քրիստոս ի Մարիայ կու-սին: Այս սեղանէն երեք մեթր ղէպի հա-րաւային արեւմտեան կողմը երեք տատի-ճանով վար կ'իջնուի Մարտը, ուր լատինք կը պատարագեն, ինչպէս նաեւ անոր ա-րեւելեան կողմի երկու մոզուց կոչուած սե-ղանին վրայ, ուր ըստ աւանդութեան մո-զերը կանգնած էին իրենց ընծաները Մա-նուկ թագաւորին մատուցած ժամանակ: Այս վերջին սեղանին համար՝ կ'ըսուի թէ՛ Հայոց սեպհական էր, որուն կանթեղին միախառն տակաւին կը տեսնուի (տե՛ս Հանգե, Պատմ. Երուսաղէմի. էջ 288): Այրին արեւմտեան դուռը լատինաց կը պատկա-նի, ուրկէ իրենց եկեղեցիին կ'երթան, ըս-տորեկրեայ գերեզմաններէն անցնելով: Ս. Մենդեան եկեղեցւոյն մէջ կատարուած ժամերգութեան, Ս. Պատարագի, հանգանե-րու եւ այլ սովորութեանց, ինչպէս նաեւ կանթեղներու եւ պսակներուն մասին տեղե-կանալու եւ ասոնց վերաբերմամբ տեղի ու-

Գարգմանի երկրին մէջ գաղտնօրէն բողոքոյած ու անոնք հետևողներ ունեցած են. և կրնայ հաւանական նկատուիլ որ Գարգմանի ուխտաւոր արքեպիսկոպոսը, թէև և խտաւորօն ճգնաւոր մը, բայց ներքնապէս տհաճ էր Բեթղէհէմի եկեղեցիին մէջ նշուկարուած պատկերներու առատութեան, և այդ պատճառաւ կ'ունենայ յիշուած տեսիլը:

3.— Քանի մը խօսք ալ Բեթղէհէմի Հայոց Վանքին վրայ: Մեր պատմութեան մէջ կը յիշատակուին այլևայլ դարերու ընթացքին թէ՛ եկեղեցական և թէ աշխարհական ուխտաւորներ. շատ անգամ բաղմութեամբ կը լեցուէին անոնք: Վանքերը Ս. Երկրին մէջ կեդրոններ էին ոչ միայն ազօթքի և բարեպաշտական գործերու, այլ նաեւ կը ծառայէին ուխտաւորներու իբր իջևան: Բեթղէհէմի մէջ Ս. Ծննդեան եկեղեցիին կից ունեցած ենք վանք մը, ուր կարելի էր մտնել տաճարի հայոց դռնէն՝ որուն վրայ վերագոյն գրեցինք, և արտաքին փոքր երկաթեայ դռնէն՝ որուն բանալին շատ հին ժամանակ Հայոց քով կը մնար, և յետոյ ուրիշներ սեպհականեցին դայն: Որքան հին էր Հայոց ուխտաւորութիւնը՝ այնքան հին էր Բեթղէհէմի վանքը: Առաջին վկայութիւնը կը հասկցուի Լատին Եկեղեցւոյ հայրերէն Ս. Յերոնիմոսի (331-420) խօսքերէն զոր կը յիշատակէ իր նամակներէն միոյն մէջ: Յերոնիմոս Հռովմէն եկած ու իբր մենակեաց հաստատուած էր Բեթղէհէմի Ս. Ծննդեան այրին մօտ. իր խօսքերը ասոնք են. «Եւրոպայի Հայոց, Պարսից, Հնդկաստանի և Եթովպիոյ և նոյն իսկ Եգիպտոսի, Պոնտոսի, Կասպարոսիկոյ և Միջագետքի և արեւելեան երկիրներու ժողովրդոց, որոնց վանականներու քաղութիւնները ամեն օր մեր մօտ կը հասնին: Հայր բողոք ե իր կապարձը, Հոնի Սաղմոսարանը կ'ուսանին, իրենց հաւատքի ջերմութեամբ շաքցնելով սկիւրալան եղևանը կաթ ձիւնը:» Հայոց վանականները քանի որ Դ. դարուն գունդագունդ կը հասնէին Բեթղէհէմի մէջ ուխտի համար, կը նշանակէ թէ Յերոնիմոսի օրերէն արդէն հիմնարկուած և հաստատուած էր Հայոց վանքը ու ժամանակի ընթացքին ընդարձակուած էր. նայելով այժմու կառուցուածքին կը գիտուի որ ի սկզբան ան շատ փոքր էր,

բայց 1621-ին Գրիգոր Պարոնէր պատերաքը ընդարձակած է դայն գնելով մերձակայ խանը և շէնքերը ու կցելով գանոնք վանքին: Ան հաստատած է ուխտաւորաց յատուկ իջևաններ, հացի փուռ և սեղանատուն, պատրիարքի խույ մը, պարտէզներ և ջրհորներ. ասոնցմէ զատ շինած է Ս. Աստուածածնի անուամբ գեղեցիկ եկեղեցի մը, որուն ճակատը գետեղուած է հետեւալ յիշատակարանը. Ես Գրիգոր եպս. որ եմ առաքնոյ Ս. Երուսաղեմայ. նորոգեցի ի Սր. Ծնունդ զվիճակ ազգիս մեռոյ Ռ. Հ. րըվին (= 1621). յիշատակ հոգոյ խոյ և ծնողացս, ի վայելումն և ի պարծանս Հայոց. որք տեսանիք ի սրբաւ սուսիք Աստուած ողորմեսցի, և Տէր ձեզ ողորմեսցի, ամեն: Այս եկեղեցին ու վանքը Շղթայակիր պատրիարքի օրով ալ կարեւոր նորոգութիւններ ունեցած են, ու վերջին երկրաշարժին ալ նորոգուեցան դարձեալ թէ՛ եկեղեցին և թէ՛ վանքը:

Զանց կ'ընենք յիշատակել Վանքին այլևայլ մասնակի նորոգութիւնները և յարդարումները: Վանքը ունի միարանտութիւն մը և ժամարաններ, Տեսուչ վարդապետ մը որ կը հսկէ եկեղեցական արարողութեանց ու վանքին մատակարարութեան. կանուխէն կալիսկոպոսի մը կը յանձնուէր նոյն պաշտօնը, Յունաց նման: 1860-է սկսեալ մինչև մեր օրերը տեսուչներու ցուցակը կազմուած է. իսկ նախորդները կանոնաւոր ցուցակ մը դժբախտաբար չեն ունեցած: Այժմու տեսուչն է Հոգ. Տ. Վահան Վրդ. Գեորգեան:

Վերև յիշեցինք լատին նշանաւոր գիտնական և մեկնիչ Ս. Յերոնիմոսը, որ Ս. Ծննդեան այրին մօտ վանք հաստատած էր, ինչպէս նաև ունէր դպրատուն մը կամ համալսարան մը, շինուած մարմարեայ սիւներու վրայ: Լատին մատենագիրները ու մեր միաբանաց աւանդութիւնը կը վկայեն թէ նոյն Համալսարանը կը գտնուէր մեր վանքի սեղանատան ներքեւ, և նոյն տեղը մեր Շղթայակիր պատրիարք թէև եկեղեցիի վերածած էր, բայց յետոյ խափանուած ու հողով լեցուած էր: Երկու երեք տարի առաջ հողելոյս Դուրեան Ս. Պատրիարքի հրամանաւ լեցուած հողերը պարպուեցան ու քանդակազարդ մարմարեայ սիւները մէջտեղ հանուեցան:

Մեծապէս բաղձալի էր որ Բեթղեհէմ-
ցի հայերը յիշէին Ս. Յերոնիմոսի պան-
ծալի Համալսարանը ու ջանադիր ըլլային
իրենց փոքրիկ զպրօքը հոգալ ու իրենց
աղօքը սորվեցնել կրօնք և ուսումն, որ-
պէսզի կարողանային հոգևոր ծառայու-
թիւն մը մատուցանել Գրիստոսի Ս. Ծը-
նընդեան եկեղեցիին:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

(ՎԵՐՋ)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏԱԶԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԷՅՈՒՊԵԱՆ ՍՈՒԼԹԱՆՈՒԹԻՒՆ

1174-1250 Բ. Վ.

Ա.

Գրեց՝ Գր. Մամուր Ֆարիմի

Ֆաթիմի կայսր-խալիֆաներու կողմէ
969-1171, մօտ երկու հարիւր տարուան
շրջանին, եգիպտահայերու տրուած անօ-
րինակ շնորհքներուն և բարիքներուն փո-
խարէն՝ խալիֆայութեան իշխալէն ետք,
անոր վերակենդանացման համար, հայու-
թեան ազգային ամենափառաւոր յատկա-
նիշը կազմող երախտադիտութեան զգա-
ցումով, եգիպտահայերը Ֆաթիմիներու
կուսակիցներուն հետ միանալով ապստոմ-
բեցան ու կուուեցան զահուն յափշտակիչ
Սալահէտտինի դէմ. առ այդ մեծ կոտո-
րումներու ենթարկուեցան թէպէտ(*), բայց
եգիպտահայ զաղութը ի սպառ չբնա-
ջնջուեցաւ եգիպտոսի մէջէն:

Ժամանակը արդէն բնաւ նպաստաւոր
էր քրիստոնեաներու աճումին կամ բարձ-
րացումին: Սալահէտտին, Հալէպի Սուլ-
թան Նուրէտտինի եգիպտոսի ներկայա-
ցուցիչը, Ֆաթիմի խալիֆայութեան ժա-
ռանգները արդեւափակելէ և իշխանութիւ-
նը իր ձեռք տանելէ ետք, Նուրէտտինի
խորհուրդով ընդհանուր հալածանք սկսաւ
Ֆաթիմի բոլոր յիշատակներուն դէմ: Պե-
տական բոլոր աշխատու անձնաւորութիւն-

ները ճամբեց և իրեն կուսակից անձեր զը-
րաւ, որով այդ բոլոր հայերը որոնք զիրք
մը կը զբաւէին զրկուեցան իրենց գործե-
րէն և կառավարական ասպարէզը բոլորո-
վին զօրոշեցաւ իրենց առջև: Ֆաթիմեան
ներու կողմէ հիմնուած Ազհարի կրօնական
համալսարանին հրաման եղաւ որ յետ այ-
սու Սիւննի Մահմետականութիւնը դասա-
խօսութիւն շիրիականութեան փոխարէն՝ զոր
կը ներկայացնէին Ֆաթիմիները: Եգիպտոս-
կան բանակը կասկածելի նկատուելով,
զայն ցրուելու հրաման եղաւ և Սալահէտ-
տին Սուրիայէն բերուած Բիւրտերով նոր
բանակ մը կազմակերպեց: Բայց դեռ ինք-
զինքը Ֆաթիմիներու կուսակիցներէն զը-
տանդուած զգալով, Գահիրէի մէկ կողմը
չինեց նշանաւոր բերդ մը, որ մինչև
այսօր զոյութիւն ունի:

Այս ամբողջ գործունէութեան ընթաց-
քին, Սալահէտտին մէկ կողմէն ալ ժողո-
վըրդական մոլեռանդութիւնը քրիստոնե-
աներուն դէմ զրգուել ջանաց, զի թաշա-
կիրները այն ատեն հաստատուած էին Պա-
ղեստինի մէջ և ինք կ'ուզէր այդ կողմե-
րը մաքրել քրիստոնեաներէն:

Իր փառասիրական զգացումներուն գո-
հացում տալու համար, երբ 12 Ապրիլ
1174-ին Սուլթան Նուրէտտին մեռաւ,
չճանչցաւ ասոր յաջորդին իշխանութիւնը,
և ինքզինքը Սուլթան հռչակեց եգիպտո-
սի Միլլի Ալ Նաարհսին Եուսուֆ Պին Այյուպ
տիադոտով, որ թուականէն կը սկսի էյուպ-
եան Սուլթանութիւնը: Ասկէ վերջ այլևս
ազատ ընթացք տուաւ իր նպատակներուն:

Ֆաթիմի վերջին խալիֆան դեռ չմե-
ռած՝ Սալահէտտին իրր անոր վեզիրը
լայն առիթներ ունեցած էր չափուելու
թաշակիրներու հետ և ուժեղ կերպով ա-
նոնց զգացնել տուած էր իր ուժը, սանձ
դնելով անոնց արկածախնդրութիւններուն
մեծ մասին: Ինք այդ կոխներու ընթաց-
քին կարելութիւնը ունէր, երբ նկատի
առնուին իր այնքան փառաւոր յաջողու-
թիւնները, վերջ դնել թաշակիր խեղանե-
րուն. բայց իր ապագային համար մաս-
նաւոր նկատումներով յարմար սեպած էր
կիսատ թողուլ գործը: Զի իրր եգիպտոսի
վեզիր կը գործէր, և եթէ իր բոլոր ուժը
ի սպաս դնէր թաշակիրներու փճացու-
մին, թալիֆային անունը բարձրացուցած

(*) Տեսնել 1928 «Սրոն»ի մէջ մեր յօդուածը
«Եգիպտահայերը էյուպեան իշխանութեան օ-
րով», 1171-1173 ի միջոցին համար:

պիտի ըլլար և ինքզինքը տկարացուցած, մինչ իր նպատակն էր ինքզինքը տէր դարձնել ամէն բանի:

Միւս կողմէն խաչակիրներն ալ տեսնելով իրենց թշնամիներուն որքան վտանգաւոր նոյնքան զօրաւոր ըլլալը՝ լաւադոյն սեպած էին հաշտ ապրելու քաղաքականութեան հետեւի, ու դաշնագիր մը կրնաքուած էր իրենց և Սալահէտտինի միջև իրարու վրայ չյարձակելու:

Դժբախտաբար, խաչակիրներու արկածախնդրական ոգին հանդարտ չէր կրնար կենալ: Դաշինքէն վերջ Սալահէտտին իր բոլոր ուշադրութիւնը դարձուց իր զիրքը ներքնապէս ամրացնելու և Եգիպտոսի մէջ կառավարութիւնը վերակազմելու իր շահերուն համապատասխան կերպով: Արտաքին գործերու համար իր ցոյց տուած առերեւոյթ անհոգութիւնը, քրիստոնեաներու կողմէ սխալ մեկնուելով՝ տկարութիւն համարուեցաւ, ու Երուսաղէմի Պալատին Դ. Թագաւորը, թէ՛ ինքզինքը իր խռովարար իշխաններուն իրարու դէմ ունեցած երկպառակութիւնով իրեն տուած նեղութիւններէն ազատելու և թէ՛ նոր երկիրներ գրաւելու և ընդարձակուելու երկեակ նպատակներով, զրժեց Սալահէտտինի հետ իր ունեցած դաշինքին պայմանները, և հրաման ըրաւ Իսլամ երկիրներու վրայ յարձակիլ:

Սալահէտտին որ արդէն Եգիպտոսի մէջ ամէն բան իր ուղած ձեռով կարգադրած էր և տէր եղած էր իշխանութեան, այժմ դուրսններով զբաղուելու ժամանակը եկած համարեց և օգտուելով Երուսաղէմի թագաւորին տարաքէն՝ յարձակեցաւ Պաղեստինի վրայ: Ամէն կողմ փառաւոր յաջողութիւններ ունեցաւ Իսլամ բանակը և հասաւ Ասկաղոն քաղաքը, որու բերդին մէջ, ամէն կողմէ լքուած, ապաստանած էր Պալատին Դ. Թագաւորը սակաւ ուժերով: Սալահէտտին, հաշուելով թէ կարելի է քիչ զօրքով պաշարուամի առնել բերդը և անօթութեան ենթարկելով մէջիները, յանձնուելու ստիպել զանոնք՝ հրաման ըրաւ իր բանակի մեծ մասին երթալ և ասպատակել չըջակայ երկիրները: Այս ոչալնքան-խոհեմ արարքը չունչ տուաւ պաշարեալներուն, որոնք զապագոյի դուրս ելլելով բերդէն, անակնկալ կերպով յար-

ձակեցան Սալահէտտինի վրայ, որուն գերբռնուիլը շատ որոշ էր, և թէ իր քիւրտ անձնապահ զօրքերու փոքրաթիւ խումբը գերմարդկային ճիգերով չզիւրացնէր անոր փախուստը: Խաչակիր ասպետները ինկան փախտականներու հետէն և սկսաւ անուշի վաղքը մինչև Պաղեստինի սահմաններէն դուրս, ուր Խաչակիրները բատկաւեցան կասեցնել իրենց խոյանքը և Սալահէտտին հոռաւ Պէլպէիս քաղաքը 1178 ին:

Իր կրած այս պարտութիւնը պատճառ եղաւ որ Սալահէտտին լաւ տեղեկանայ խաչակիրներու ուժին և ռազմագիտական միջոցներուն: Քիչ ժամանակի մէջ անգիր բանակ մը կազմելով, զարձակ յարձակեցաւ Պաղեստինի վրայ և կայծուկ արագութեամբ շատ կողմեր գրաւելով հասաւ Սիդոն, որու չըջակայքը հանդիպելով Պալատին Դ. ի բանակին, զարկաւ ցրուեց զայն, և քիչ մնաց թագաւորն ալ գերբռնէր և թէ ասոր ալ անձնապահ զինուորները հրաշքով մը չփախցնէին զայն Սալահէտտինի ձեռքէն:

Պալատին Թագաւորին պարտութիւնը Պաղեստինի տէր զառնալ չէր նշանակեր սակայն. զի երկիրը բաժնուած էր շատ մը կոմսութիւններու, և ամէն կոմս ունէր իր անձնական բանակը և ուժը: Իսլամները այս կացութեան լաւ տեղեկ էին. որով Սալահէտտին ստիպուեցաւ պարապիլ մաս առ մաս կոմսերու ձեռքէն գրաւելու կոմսութիւնները, որոնց ամէնուն դէմ շատ յաջող յաղթութիւններ տարաւ:

Այս տեսներ Քէրէքի խաչակիր իշխանը Ռընօ Տը Շաթիյոն տարօրինակ գաղափարը յղացաւ Քէրէքի և Շովալէքի խաչակիր զօրքերէն բանակ մը հաւաքելով երթալ Մէտինէին վրայ յարձակելու և Իսլամ մարգարէին օսկորները առնելով Եւրոպա փոխադրելու, որպէսզի իսլամները, քրիստոնեաներէն հեռու՝ զուտ արաբական կիզրոն մը չուենան ներշնչուելու ու կազմակերպուելու: Գաղափարը մարմին առաւ և գործադրութեան սկսաւ: Յարձակումը ծովէն եղած ըլլալով, Սալահէտտին յարմար սեպեց նոյն կերպով կատարելու հակադարձակումը. բայց որովհետեւ իր ռազմագիտութիւնը և զինուորական պատրաստութիւնները ցամաքային

էին աւելի, ստիպուեցաւ զիմել Եգիպտոսի մէջ Ֆաթիմի խալիֆայութեան օրերուն մեծ հոչակ հանած հայազգի ծովակալ ԼՈՒԼՈՒ ԷԼ ԶԱԿԷՊԻ, որ նոր ուժի մին պատճառով քաշուած կեանք մը կ'ապրէր:

Լուլու սիրով ընդառաջ գնաց Սալահէտինի զիմուքին: Կազմակերպեց եգիպտական նաւատորմիլը և հասնելով խաչակիրներու հոսէն, ահալի յորձակում մը գործեց անոնց վրայ: Յաղթութիւնը թէ՛ հոչակաւոր և թէ՛ լման եղաւ: Սաչակիր նաւատորմը փճացուեցաւ ամբողջապէս: Բոլոր զինուորները սրէ անցուցան և Լուլու անձամբ երկու բարձրաստիճան ասպետներ խողովակեց Իսլամ մարզարէին գերեզմանին վրայ: Դրստոնեաներուն հետքը ջնջուեցաւ իսլամ սրբափայտերէն ու Լուլու իր հետ 10 բարձրաստիճան խաչակիրներ բերաւ Գահիրէ, զորս տուաւ իսլամ կղերականներու, որպէսզի անոնց ձեռքով սպաննուին իրր զոհ: Իսլամութեան համար հայազգի Լուլուի մատուցած ծառայութիւնը այնքան կը գնահատուի իսլամ գրողներէ որ անոնցմէ հոչակաւոր պատմարան Մաքրիկի կ'ըսէ թէ «աշխարհի բոլոր իսլամները պարտին միշտ օրհնել աւնոր յիշատակը»:

Հայազգի Լուլու-էլ-Հակէպ ստացած էր մեծ հոչակ և հսկայական հորստութիւն մը: Ունէր վեց զաւակ, չորսը աղջիկ, երկուքը մահչա: Իր աղջիկները իշխանափայլ օժիտներով ամուսնացուց շատ բարձր դիրքի տէր անձերու հետ: Իր ծերութեան մօտենալուն իր հորստութեան կարեւոր մասը բաժնեց իր երկու որդիներուն միջև և ինքզինք բարեկործական գործերու տուաւ: Ամէն օր երկու հազար հաց, եփուած կերակուր և կարագ կը բաշխէր աղքատներուն անձամբ: Անուանի էին իր տուած խիստ ճոխ սեղանները, որոնց ներկայ կը գտնուէին Եգիպտոսի ամենամեծ երեսկիները, որոնց քով մեծ յարգանք կը վայելէր և որոնց հետ լաւ մտերմութիւն կը մշակէր: Եգիպտահայ հալածանքներու տասնեակ մը տարիներուն միջոցին (1172-1182) ստիպուեցաւ քաշուիլ երեսնալէ. բայց Արաբիոյ մէջ իր ունեցած յաջողութիւնները առաջուրնէ աւելի փայլուն կերպով վերահաստատեցին իր գիրքը, ինչպէս նաև Եգիպտահայութեան վիճակը

բարեփոխու պատճառ եղաւ, որը թերևս բոլորովին լաւանար, եթէ 1181 թուին Կիլիկիոյ Հայոց Ռուբէն Բ. իշխանին (1174-1185) խալիֆներու կատաղի թշնամի Քէրէքի լատին իշխան Ռենո Տը Շաթիլյոնի աղջկան հետ ըրած ամուսնութիւնը զօրաւոր պաղտութիւն մը յառաջ բերած չըլլար հայ-իսլամ յարաբերութիւններուն մէջ:

Սուլթանական չըջանալի մէջ, անշուշտ Լուլուի արարքներուն շնորհիւ, Հայոց հանդէպ տեղի ունեցած մտայնութեան բարեփոխմէն օգտուելով 1183-6 չըջանին Կիլիկիոյ Ռուբէն Բ. իշխանապետին և Գրիգոր Տղայ Կաթողիկոսին կողմէ Եգիպտահայոց ինպաստ զիմուքներ կ'ըլլան Սալահէտինի մօտ, որ բարեացակամ վերաբերում ցոյց կուտայ և հայկական պատուիրակութիւն մը, բաղկացած հայ եպիսկոպոսէ մը և երեք քահանաներէ, Գահիրէ կուգայ իրեն հետ բերելով Եգիպտոսի Սալահէտինի ներկայացուցիչ Մէլք Թաքի Էտտինի ուղղեալ Սալահէտինի և Մէլք Սէյֆէտինի Ապու Պէքրի հրամանագրին: Երբ, որպէսզի Պատթինի (Ալգեստան) և Զուհրի մէջ գտնուած հայ եկեղեցիները վերադարձուին Եգիպտահայերուն: Հայ եպիսկոպոսը կ'իջևանի Հարէթ Զուէլայի Հայոց Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցին ուր կը բնակի և ժամանակ մը վերջ կը վախճանի: Նոյն չըջանին Կիլիկիայէն հայ մը Եգիպտոս կուգայ և նախապէս հայերուն պատկանող եկեղեցիի մը մէջ կը փնտռէ Վահրամ Պահլաւունի Եգիպտահայ վէպրին (որ իշխեց 1132-1134) պահած գանձը, բայց չի գտներ, կողոպտուած ըլլալուն:

Մինչ Սալահէտին զբաղած էր իսլամական իշխանութիւնները մէկիկ մէկիկ իր լուծին ներքև առնել և վերջ տալ Պաղեստինի քրիստոնեայ պետութեան, Իկոնիոյ Սելճուկեան Սուլթանը Գըլըճ Արսլան՝ մեծ բանակով մը յարձակեցաւ Պաղեստինի վրայ: Սալահէտին, մէկ կողմ թողնով քրիստոնեաները, այս նոր վտանգին դէմ գնաց և քիչ ատենի մէջ մեծ մեծ յաղթութիւններով կոտորեց Սելճուկեան ուժը և իր սահմաններէն դուրս վանեց գանոնք: Սելճուկները բոլորովին ուժասպառ, վրայ չի տալու համար իրենց իսկ բնիկ տեղերը, հաշտութիւն առաջարկեցին: Ասոնց հետ

եկան նաև արդէն իսկ ծանրորէն տկարացած խաչակիր իշխաններու կողմէ հաշտութեան առաջարկներ և Սալահէտտին ճարպիկ քաղաքականութեամբ մը, իր թշնամիները նկզը զնչելով, իրեն դէմ Սելճուկ-խաչակիր զաշնակցութիւն մը չստեղծելու համար, առժամայէս բարձի թողի ընելով Պաղեստինը խաչակիրներէն հիմնովին մաքրելու իր նպատակը, ընդունեցաւ իրեն եղած առաջարկները և իրեն համար բաւական նպաստաւոր պայմաններով հաշտուեցաւ ամէնուն հետ:

Այս դաշինքէն քիչ ետք Երուսաղէմի Պալատին Դ. թաղաւորը բորտութեան տխտէ բռնուելով վախճանեցաւ 1185-ին. անոր յաջորդեց իր ութնամեայ քեռորդին, այսինքն Պալատին Դ. ի Սիպիլ քրոջ և ասոր առաջին ամուսին Գուլիէլմոսի որդին, Պալատին Ե. անունով: Այս գեոատի թագաւորն ալ տարի մը ետք 1186-ին վախճանեցաւ բորտութեամբ և անոր յաջորդեց Պալատին Դ. ի Սիպիլ քրոջ երկրորդ ամուսինը՝ Գուլիտոն Լուսինեան, որու ընտրութիւնը անվերջ երկպառակութիւններու զուռ բացաւ:

Երբ մէկ կողմէն խաչակիր Տէրութեան արքայական շարունակութիւնը, չափահաս և օրինաւոր յաջորդներու չզոյութեան պատճառով, մեծ կնճիւռներ և նախնածներ յառաջ կը բերէր՝ չըջակայ իսլամ Սուլթանութիւններու կացութիւնն ալ նոյն ընթացքը կը ստանար: Մուսուլի և Հալէպի Սուլթաններն, որոնք այս առններ վախճանեցան, իրենց իշխանութիւնը տիրաբար ձեռք առնող յաջորդներ չձգեցին և ժառանգներու միջև սկսաւ գահերու շուրջ կատաղի կռիւներու շարք մը, որոնք վերջ գտան Իզզէտտին Մաքսուտ անուն անձի մը սուլթանական տիտղոսներուն տէր գառնալովը: Իզզէտտին օրներմ հակառակորդն էր Սալահէտտինի, այնպէս որ իր առաջին զորքը եղաւ հսկայ բանակ մը կազմակերպել և միաբանելով Երուսաղէմի Գուլիտոն թագաւորին հետ յարձակիլ Սալահէտտինի երկիրներուն վրայ:

(Շարունակելի)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ՀՆԱԳՈՅՆ ՕՐԻՆԱԿ ՄԸ

ԼԱՏԻՆ ԿՐԿՆԱԴՐԻ ՄԸ ՀԱՄԱԶԱՅՆ

Նախ և առաջ տամ կտրի մը ծանօթութիւններ: Կրկնագրին գտնողն է E. S. Buchanan⁽¹⁾: Ան է որ կրկնագրիւ լուծած, և Լատիներէնէ Անգլիերէնի թարգմանած է: Բազմահմուտ հեղինակին հանդիպեցայ 1929 Ապրիլ 26-ին Նիւ-Եորք քաղաքին հինգերորդ պողոտայի և 42րդ փողոցի մատենադարանին ձեռագրաց բաժնին մէջ, ուր հայ. ձեռագիր մը պրփտելով զբաղած էի: Նշանաւոր և քաջածանօթ հեղինակը հետաքրքրուելով աշխատութեամբս, ինծի մօտեցաւ և խօսակցութեան ընթացքին ինծի նուիրեց օրինակ մը իր երկերէն միոյն, ստորագրելով զայն: Յարմար կը գտնեմ ՍԻՄՆԻ ընթերցողներուն ներկայացունել 76 էջոց շահեկան այդ գրքոյի պարունակութենէն մաս մը և հեղինակին յառաջարանը, թարգմանելով անգլերէնէ:

E. S. Buchanan 1896 - 1911-ի չըջանին Եպիսկոպոս Ուալտերթի հետ, (վերջինս հրատարակիչ Օքսֆորդ Վուլկաթայի), Եւրոպայի մեծագոյն Լատինագէտներէն մին է: Երկուքը ծանօթացած և աշխատակցած են Սալիզպուրիի Մայր եկեղեցւոյն մէջ 1896 ին: E. S. Buchanan տեսած է աշխարհի հընադոյն ձեռագիրները, ծանօթ է նաև Աւետարանին հայերէն թարգմանութեանց տարբերութեանց: Այցելած է Ֆրանսա, Անգլիա, Իրլանտա, Գերմանիա, Աւստրիա, Իտալիա և Եւրոպայի գլխաւոր մատենադարանները: Որեւէ ապրող Լատինագէտէ աւելի Լատին հրատարակութիւններ ըրած է, նոյն իսկ աւելի քան իր ուսուցիչը Սալիզպուրիի Եպիսկոպոսը:

1902-ին Բարիդի մէջ սկսաւ զբաղիլ կրկնագրերով, Ֆլէտչրի կրկնագրիւ՝ որուն լուացումը գրութիւնը Եւրոպայի լուագոյն գիտնականներուն ջանքերը ապարդիւն հանեց, իր կողմէն կատարելապէս լուծուելէ վերջ՝ 1907-ին Օքսֆորդի համա-

(1) An Unique Gospel Text, E. S. Buchanan pub. Heath Cranton Limited, Fleet Lane, London, E. C.

լսարանէն հրատարակուեցաւ : Ան իր կեանքը նուիրած էր 1896-էն սողին Աւետարանին բնագիրը գտնալու նպատակին :

Ստորեւ կուտամ իր վերոյիշեալ աշխատութեան յառաջարանը թարգմանուած անգլերէնէ :

«Աւետարանաց այս եզական գրութեան գլխաւը եղած է 1916-ին, Նիւ-Եորք քաղաքին մէջ : Կրկնագիրը պարունակող հատորը այժմ կը պահուի Ամերիկայի Սպանիական Ընկերութեան հաւաքածոյին մէջ : Այս ընկերութեան հիմնադիրը և նախագահն է Մր. Արչըր Միլթոն Էնթրինկթոն : 1916 Մայիսին Սպանիական Ընկերութեան ձեռագրաց հանդէս նշանակուած ըլլալով՝ առիթը ունեցաւ տանելու կրկնագիրը գրատան շէնքին վերնատունը, և հոն արեւի առատ լոյսով, ապակիով մը միայն ինձմէ զատուած, նուրբ մագաղաթներուն ջնջուած բնագիրը կրցաւ քաղել : Քսան տարիէ ի վեր կը փնտռէի Աւետարանին բնագիրը, և այդ նպատակով այցելած էի Եւրոպայի գլխաւոր մատենադարանները : Բայց ջանքերս քիչ յաջողութիւն ունեցան : Այժմ նոր Աշխարհի մէջ գտաւ փնտռածս մարգարիտը, որ Սպանիայի Թարակոնայի⁽¹⁾ տունէն բերուած է նախ Համպտրիկ, յետոյ Լոնտոն և անկէ ալ Նիւ-Եորք :

(1) Tarragona եղած է Մաւրիտանացոց իշխանութեան տակ 850-1220 թ. Քրիստոսի, երբ Մաւրիտանացիք Սպանիոյ այս մասին կը տիրէին : Թարակոնա եղած է շատ մը բարեպաշտ և պատուաւոր Հռոմէական կաթողիկէ քրիստոնեաներու բնակարան Ա. և Բ. դարերուն : Քրիստոնեաներու առաջին հօտը՝ Սպանիոյ մէջ՝ հոս կազմուած է : Մաւրիտանացիք Հռոմէականութեան իրենց սահմանները թափանցելուն արգելք եղան, թէպէտ վերջ ի վերջոյ տեղի տուին : Կրկնագիրս, գրուած իններորդ դարուն իր առաջին պարունակութեամբ (կրկնագրի չի վերածուած դեռ), կը գտնուէր Թարակոնայի կաթողիկէին մէջ, ուր անշուշտ կը կարդացուէր : Ինչպէս ըսինք՝ շրջանը Մաւրիտանացոց ազդեցութեան տակ ըլլալով ձեռագիրս աղատ կը մնար Հռոմէական եկեղեցւոյն գրաքննութենէն : Եւ սակայն ժ. դարուն երբ Մաւրիտանացիք հեռացան և Հռոմէական եկեղեցին իր ազդեցութիւնը կրցաւ հոս ալ տիրապետել տալ՝ այն ատեն ձեռագիրս ալ ձեռք անցուելով իր բուն գրութիւնը ջնջուեցաւ և անոր տեղ մագաղաթին վրայ Հռոմէական եկեղեցւոյն ընդունած վաւերական ընդօրինակուեցաւ, այսպէս ըլլալով կրկնագիր, որ քսաներորդ դարուն միայն իր գաղանիքը դուրս տուաւ E. S. Buchanan ի աշխատութեամբ :

Թանկագին մագաղաթը իր սկզբնագրով թաթկուած էր քիմիական բաղադրութեանց մէջ, և կերուած էր մեղանք գրեթէ ամբողջապէս : Բայց մագաղաթին վրայի մետաղէ գրչին հետքերը ու խորքերը՝ որոնցմէ քիմիական բաղադրութիւնը հանած էր մեղանք՝ կը մնային :

Սրբումը այնքան ամբողջական եղած էր որ 9 ամիս վերջը միայն վերահասու եղաւ թէ այդ ձեռագիրը ամբողջապէս կրկնագիր մըն է, և ոչ թէ մի՛ այլ երկո՛ւ անգամ գործածուած է Սուրբ Գրութիւնը ընդունելու համար : Յետոյ անամպ օրերուն կատարուած խնամաւոր քննութեամբ առաջին ընդօրինակութեան գիրը կարելի եղաւ գտնել և պահել յիշդրութեան մէջ իրենց չափն ու ձևը :

Վերջապէս բոլոր կազմուեցան և վերագտնուեցան իրենց պահուած վիճակէն, և այժմ մասամբ կը ներկայացուին ընթերցողաց, որոշ և տպուած կերպով :

Գրութեան ստացուած մասերը համեմատելով Աւետարանին, ասոր յաւելեալ մասերը կ'անհետանան : Հոն չկան սերունդորանութիւնք : Չկան անէմքներ : Թուղի ծառը ո՛չ անիծուած և ոչ ալ փճացուած է : Չկան Գալոց խնդիրներ : Յուդայական իրերը որոշ են իրենց բացակայութեամբ : Ղազարոս չի տարուիր Աքռահանու գիւղը, և ոչ ալ փրկութեան Հրկից ըլլալը կը յայտարարուի : Տէրն Յիսուս չի ստորագրեր Հրէական Աւանդութիւնները, և ոչ ալ իր դասերուն մէջ կը գործածէ : Դատաստանի օրը գոյութիւն չունի և ոչ ալ որեւէ ակնարկութիւն կայ Աշխարհի վերջաւորութեան մասին : Առաքեալ բոլոր ոչ մէկ տեղ կը հանդիպի : Բոլորը հետեւողներ են Տէր Յիսուսի և Սուրբ Հոգւոյն :

Մկրտութեան յիշատակելիլը չէ գրանուած, և ոչ ալ իրը սրբութիւն Զատիկական Ընթրիքը շարունակելու հրամանները մեր Տէրը կատարեց իր հետեւողներով : Նիկոզիմոս անուանուած փարիսեցին, որ նորագոյն գրութեանց մէջ Տիրոջ կողմէ հարցաքննուցաւ՝ պատասխան կ'ընդունի անկէ. «Մարդը՝ Աստուծոյ որդի կ'ըլլայ Սուրբ Հոգւով» :

Ամէն բան հոգեբանական է, և Նիւթական իրերու չի գպիր. Բանը կը քարոզէ Սուրբ Հոգւոյն խօսքերը մարդոց

նողիներուն: Տէրն Յիսուս իր ծնունդը կը յայտարարէ Կոյսէն, և ամէն յայտարարութեան առթիւ ինքզինքը կը միացունէ իրր Աստուծոյ Որդի՝ հոգիներու հօր և Սուրբ Հոգւոյն հետ, որ կը կոչուի հոգիներու Փրկիչ: Ամէն բան Աստուծմէ է, և ամէն բան շնորհք է: Ապառնալիքներ չկան և յիշատակութիւն չկայ Դժոխքի կամ Գեհեննի: Անոնք որոնք ասկէ կ'անցնին՝ զեռ կուրացած չար ոգիներէ՝ իրենց աչքերը պիտի բանան անմարմին կեանքին մէջ ուր կը մտնեն: Աստուծոյ որդիները անմիջապէս փառաց պիտի հասնին, ուր անոնք պիտի փրկուին չար ոգիներու յարձակումներէն և յաւիտենական օրհնութիւն պիտի վայելեն: Ըստ երևոյթի այս յստակ յայտնութիւնները աշխարհէն պահուած և հալածուած են մարդոց կողմէն, որոնք մեծապէս կարիք զգացած են այդպէս ընելու, որովհետեւ փափաքած են ուրիշ մարդիկը իրենց գերել, սատանային զրգումով՝ որ մարդուն գլխաւոր թշնամին է: Մեր ներկայ տառապանքներէն ծնեալ սրտագին ակնկալութեանց մին ալ է որ այս Պատերազմէն վերջ քաղաքական և եկեղեցական բռնադատութիւնները անցեալին պիտի պատկանին:

Նոյն առին ընենք մեր աղօթքը առ Որդին Աստուծոյ:

Տէր, տուր մեզ Սուրբ Հոգւոյ շնորհքը, որպէսզի չար ոգիները չտիրեն մեր հոգիներուն:»

Լոնտոն Օգոստոս 15, 1918

E. S. B.

(E. S. Buchanan, M. A., B. Sc.,)

Յարգոյ հեղինակը ինծի նուիրած գրքոյին մէջ գրելով աւելցուց: «Այս Թաւակոնայի կրկնագիրին պարունակութիւնը այժմ հաստատուած է իր ընդհանուր գիծերուն մէջ ուրիշ կրկնագրով մը, որ ընդօրինակուած է Արմաղի մէջ (Իրլանտ) Դոդ դարուն, 350 ին:»

Հոս կը թարգմանեմ կրկնագրին ընթերցուածքէն, զոր հեղինակը հրատարակած է գրքոյիս մէջ լատին բնագրով և Անգլ. թարգմանութեամբ:

«Օրհնեալ են անոնք որոնք կը փնտռեն Աստուծոյ որդիներուն հոգիներուն փառքը, որովհետեւ անոնք հոգիներու

Փրկչին միջոցաւ պիտի ստանան Հոգիներու Հօր փառքը, և փառքը հոգիներու Փրկչին և փառքը Աստուծոյ Որդւոյն:»

«Օրհնեալ են անոնք որոնք անօթի և ծարաւի են հոգիներու Հօր փառքին և հոգիներու Փրկչին փառքին և Աստուծոյ Որդւոյն փառքին, քանզի անոնք պիտի զոհացունին:»

«Օրհնեալ են անոնք որ կը հալածուին չար ոգիներէ, քանզի կը պահեն Հոգիներու Փրկչին իրենց խոստումը, որովհետեւ անոնց հոգիները պիտի ամբարտնեցան հոգիներու Փրկչէն:»

«Օրհնեալ են անոնք որոնք հոգիներու Փրկչին շնորհիւ կը պահեն հոգիներու Փրկչին իրենց խոստումը, որովհետեւ իրենց հոգիները պիտի փրկուին չար ոգիներէն հոգիներու Փրկչին կողմէ: (Էջ 3):»

Եւ այլն և այլն: Ուրիշ հաստատւած մը —

Կին մը ճամբելը (Մտթ. Ե. 27-32)

«Դու իմացած ես որ ըստուած է, 'մի շնար':»

«Բայց ես քեզի կ'ըսեմ. որեւէ մարդու հոգի որ կը նայի կնոջ վրայ, որ ստեղծուած է ոգիներու Փրկչին կողմէ հոգիներու Հօր փառաց համար և փառաց համար հոգիներու Փրկչին և փառաց համար Աստուծոյ Որդւոյն՝ դուն կը փորձես ներառել, և ատով կը շնաս:»

«Դուն իմացած ես որ ըստուած է. ով որ ճամբէ իր կինը բացի շնալու պատճառաւ, թո՛ղ թողութեան վկայագիր մը գրէ ներս համար:»

«Բայց ես կ'ըսեմ քեզի. Ան որ կը ճամբէ իր կինը որովհետեւ նէ շնացած է, պատճառ եղած է որ նէ շնայ:»

Ահա միայն այս երկու պատառիկները իր նմոյշ կը ներկայացունեն:

Յ. ԲԻԻՐՏԵԱՆ

Ծանօթ. Այս յօդուածը կը հրատարակեմ լոկ իր հետաքրքրականութեամբ համար: Այժմեան Աւետարանին նկատմամբ ոեւէ վերապահում չ'առքեր այս յօդուածը: Կ'եղի քէ գտնուած բնագիրը իր դատուն աղանդաւորներու կողմէ շինուած համառօտութիւն մըն է. նման բաներ պատահած են պատմութեան մէջ: ԽՄԲ.

Վ Ի Դ Ա

Նախորդ թիւին մէջ էջ 261 սիւնակ ր. տող 18 յիւսկէսին կանգալ յիւսկէսին:

ՏՈՔԹ. Ա. ՊԱՐՈՆԻԿԵԱՆ

ԵՒ

ԽՐԻՍՏԵԱՆ ԶԵՄՈՐԱՆ

Ասկէ քանի մը տարի առաջ Թերթի-
բէն լսեցինք Տոքթ. Պարոնիկեանի անու-
նը. սակայն՝ ինչպէս իրողութիւն է մեր
մէջ՝ Թերթիբուրն գրածին կարելի չըլլալով
բայարձակ վստահիլ, մանաւանդ որ կու-
տակցական հակառակութեան պատճառաւ
աննպաստ գրուածներ ալ երեցան Թերթի-
բուրն մէջ իր անուան շուրջ՝ ճշգրիտ դա-
ղափար մը չունէինք իր մասին:

Բայց ժամանակ մը վերջ, երբ ինք ան-
ձամբ հոս (Երուսաղէմ) եկաւ բանակցելու
համար իր գործին և նպատակին շուրջ, մո-
տէն ծանօթանալով և մտերիմ յարաբերու-
թիւն մշակելով իրեն հետ՝ ճանչցանք բուն
Պարոնիկեանը—անկեղծ և գործունեայ հայը:

Տոքթ. Արմինակ բնիկ Վանցի է, և
անդամ եղած է տեղւոյն Երիտասարդաց
Բարեսիրական Միութեան որուն անդամ-
ները՝ վառվռուն երիտասարդներ՝ նպատակ
ունէին կրօնական ու բարոյական ընտանի
միջնորդութեամբ մը ստեղծել Վանի մէջ: Պա-
տերազմի ընթացքին, երբ ամէն ինչ կ'աւ-
րուի, ինքը նոյն ոգիով և յարացոյցով
Գերմանիա կը հաստատուի: Հոն կ'ուսա-
նի աստուածաբանութիւն և բժշկութիւն,
և ծանօթանալով Գերման ժողովուրդին և
լեզուին, կը տեսնէ որ Գերման Միսիոնա-
րութիւններէն ոմանք յանուն հայոց բա-
րեւէր և հայասէր Գերմաններէ զրամ կը
հաւաքեն և սակայն բուն նպատակին չեն
գործածեր, այլ՝ իրենց կրօնական պրոպա-
գանդին:

Աստի Տոքթ. Պարոնիկեան՝ ազգասիր-
ական ոգիէ մղուած՝ գործի կը լծուի Գեր-
մանիոյ մէջ, քարոզելով «դուք ձեր զրամը
հայասիրաբար կուտաք այս միսիոնարներուն
Հայոցհամար, սակայն ասոնք իր բուն նպա-
տակին չեն գործածեր, այլ՝ իրենց կրօնական
պրոպագանդին կը շահագործեն: Եթէ կ'ու-
զէք հայոց օգնել, ուղղակի հայոց միջո-
ցաւ օգնեցէք իրենց, որպէսզի կարենան
ինքզինքնին գտնել, և գործուած անիրա-
ւութիւնը զարմանել:» Նախապէս հակա-

սակութիւնը կը սկսի անոնց և իր միջեւ,
բայց Տոքթորը՝ ըլլալով ազգեցիկ խօսող
մը, և գործունեայ ու եռանդուն քարոզիչ
մը՝ կը գրաւէ բաւական թիւ մը իր կրօ-
նական և շինիչ ճառերով: Նոյնիսկ կը հը-
րաւիրուի խօսելու շատ մը եկեղեցիներու
բնակէն, և իր արեւելքցիի վառվռուն և-
բեականութեամբն ու անկեղծ խօսքերովը
համբաւ մը կը չինէ իրեն՝ ի նպաստ իր
գործին:

Եւ ահա ընկերութիւնը կը կազմուի
Գերմանիոյ—Հայ Լուսաւորչական Առաքելու-
թիւն անունով, որ այժմ 31,000 հայասէր
գերմանացիներ կը համբէ իր մէջ, և որուն
նախագահը ճշմարիտ հայասէր՝ Կալստերէր
անունով Գերման մըն է. ընկերութիւնը
ունի իր պաշտօնաթերթը գերմաներէն լեզ-
ուով որ ձրի կը զրկուի իր բոլոր անդամ-
ներուն, և որուն անունն է այժմ «Նոր Հայաս-
տան»: Վերջին թիւը մօտեւս լոյս կը տեսնէ
բազմաթիւ պատկերներով, Երուսաղէմէն,
Յուճաստանէն, Սիրիայէն և Եգիպտոսէն,
լուսանկարուած նոյն ինքն Տոքթորին կողմէ
իր ճամբորդութեան ընթացքին: Թերթը կը
վարէ ինքը Պարոնիկեան, որուն կ'աշխա-
տակին իր տիկինն ու ընկերութեան
անդամներէն ոմանք: Թերթին նպատակն
է ծանօթացնել Հայ ազգն ու եկեղեցին
Գերմաններուն, և զանոնք հրաւիրել օգ-
նելու անոր զարգացման և բարձրացման:

Իր առաջին կարեւոր ձեռնարկը կ'ըլ-
լայ ամսական տալով քննյ. մը ձեռնագրել
տալ Յունաստանի ջրուած ժողովուրդին
համար, Մազլուման Սրբազանի հովանա-
ւորութեան տակ: Ապա բուն նպատակին
զիմելով՝ կ'ուզէ հիմնել կրօնական դպրոց
մը «Քրիմեան ձեմարան» անունով՝ Գեր-
մանիոյ մէջ, ուր պիտի պատրաստուին
հայ եկեղեցականներ՝ հայեցի ոգիով և հա-
ւատքով ու բարձր ուսումով:

Այս տարի Տոքթորը Յունաստանէն
Եգիպտոս անցնելով՝ տեսակցեցաւ Թորգոմ
Ս. Արքեպիսկոպոսի հետ, և ապա Երուսա-
ղէմ եկաւ. զմարտաբար դոցուած գտաւ
Մեծ Պատրիարքին գերեզմանը, որուն
խոստացած էր զալ անձամբ և հետը խոր-
հըրգակցիլ իր գործի մասին: Միարա-
նութիւնն ու Տեղապահ Մեսրոպ Սրբա-
զան լաւ ընդունելութիւն ըրին իրեն:
Բարեկէն Սրբազան խորհրդակցեցաւ իրեն

հետ: Ապա Թորգոմ Սրբազան Լճմիածին գրեց բացատրելով և երաշխաւորելով թէ սխալ և անճիշդ էին կասկածները Տոքթ. Պարոնիկեանի մասին, որպէսզի կաթողիկոսական հրամանը ստացուի իր բանալիք կրօնական ձեմարանին համար:

Տոքթորն ու իր ազնիւ և զորդացած տիկինը — որ իր ամբողջ հարստութիւնը նուիրած է ի նպաստ իր գործին — հոս անցուցին քանի մը շաբաթ: Ան գործունեայ և աշխոյժ միշտ խօսեցաւ ու բացատրեց իր գործն ու նպատակը, և միւլենոյն ատեն կրօնական շինիչ նիւթերու մասին խօսեցաւ այլևայլ առիթներով: Պէտք է ըսել որ զօրաւոր հաւատքի տէր և կրօնական փորձառութիւն ունեցող անձ մըն է ան:

Մենք անձամբ խօսեցանք իրեն հետ եւ վիճարանեցանք իր նպատակին ու գործին շուրջ. ինքն ալ հասկցած է՝ թէ պէտք է որ ամէնէն առաջ Կաթողիկոսին հրամանը առնուէր եւ Հայ Եկեղեցիի վերին իշխանութեան կամքովն ու գիտակցութեամբ կատարուէր ամէն բան, և այն ատեն ո՛չ մէկ անձնական ու կուսակցական զբարանութիւն կրնար արգելք ըլլալ իր գործին:

Տոքթորը դիւրութեամբ չէր ուզեր մեկնիլ Երուսաղէմէն, բայց պարտականութիւնը զինքը կը կանչէր այլուր, և սրտի զեղումով էր որ հեռացաւ մենէ:

Այժմ իր արձանագրած աշակերտները տարած է Գերմանիա, եւ սակայն հազիւ կէսը: Մեր կուսակցականները իր ձեռքէն յափշտակած են իր սաները, կարծես աւելի վեհ ծառայութեան մը համար. այս ալ պատուարեր նի շմբ մեր ժողովուրդի եկեղեցասիրութեան: Անոնք որ որպէս թէ կը տարփողեն ի լուր աշխարհի Հայ Եկեղեցիին փառքը, և անոր ինքնակոչ պաշտպաններ կը հանդիսանան՝ միշտ կ'աշխատին տկարացնել այդ Մարտիրոս Եկեղեցին, և իրենց անձնական ու հատուածական շահերուն ծառայեցնել դայն: Աւելորդ ճոռոմարանութիւններ պէտք չեն այլևս. այս ազգը ուրիշ ո՛չ մէկ յենարանի կրնայ կոթնիլ, եթէ ոչ՝ իր Սուրբ Եկեղեցիին ու Լուսաւորչի լոյս հաւատքին: Ա՛լ բաւ է, պէտք է պահ մը կանգ առնել եւ երկար մտածել իրականութեան վրայ, և ըստ այնմ քայլ առնել: Ապա թէ ոչ՝

ի զուր եւ անօգուտ բոլոր թափուած ճիւղերն ու աւելորդ պոռոտախօսութիւնները:

Մենք չենք կործներ որ Տոքթ. Պարոնիկեան յուսալքուի. ինչպէս մօտէն տեսանք զինքը՝ անիկա տասնի արգելքներու առջև կանգ առնող մարդ չէ, գիտնալով որ իր նպատակը անկեղծ է և գործը բարի:

Յաջողութիւն կը մաղթենք իր զործին և կորով իր հոգիին: Եւ վստահ ենք որ տասնի բարենպաստակ գործ մը չի մեռնիր: Միւս կողմէ՝ կը թելադրենք իր սիրելի սաներուն, որ խտապահանջ չըլլան օտար միջամտարի մէջ, և ո՛ր եւ է կերպով չվշտացնեն հայասէր ազնիւ գերմանացիները, ու հայ անունը վեր բռնեն օտարներուն առջև: Կէտ նպատակի դնեն Հայ Եկեղեցիին ծառայիլ և հաւատարիմ մնալ իրենց ուխտին՝ զոր փութկոտութեամբ հըրապարակաւ ալ կատարեցին, թէ օ Մենք 5 երիտասարդներս, նախանձախնդիր Հայ Եկեղեցւոյ բարենորոգման և ազգին բարեւաման, կ'ուխտենք հրապարակաւ, որ հոգով և մարմնով պիտի նուիրուինք այդ խտելին նուիրականութեան: Կ'աղօթենք որ Աստուած զիրենք զօրացնէ իրենց ուխտը կատարել կարենալու համար: Եւ այսպէս կազմուի նիւրէնպէրիկ կրօնական հաստատութիւնը՝ իրրեւ լուսաչող վառարան հայ հաւատքին:

ՍԻՈՆ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԽՕԶԱ ՊԵՏՐՈՍ

ՀԱՅ ԱԶԳԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ ԴԻՒԱՆԱԳԷՏԸ

ԿԱԼԿԱՔԱՅՈՒՄ 1756 — 1763

Յիրաւի արժէ կանգ առնել փնտուել ու պրպտել, գտնել ու երեւան հանել մեր հին Հնդկահայ երեւելի նախնեաց կատարած բազմաթիւ ու բազմապիսի գործերը, թէ՛ անգլիական տիրապետութիւնից առաջ և թէ՛ յետոյ:

Այս լուրջ և ոչ թեթեւ աշխատանքը յօժար կամքով, ո՛չ, պիտի ասեմ սրտով, իր ուսերի վրայ է վերցրել Մեսրոփ Սէթեանցը: Առանձին ուշադրութեան արժանի է նրա հրատարակած վերջին անգլերէն աշխատութիւնը, որի մէջ նա այնքան վարպետօրէն ու հարազատ կերպով նկատում է Ռօջա Պետրոս ընտիր վաճառականի ղէմքը, հիմնուած է զանազան հին, թերեւս չատերի համար անարժէք, փաստաթղթերի ու վկայութիւնների վրայ, և որը, հեղինակը կարգացել է «Հնդկաստանի Պատմական Արձանագրութեանց Յանձնաժողովում» 1928 թ. Դեկտեմբերին:

Գրքի առաջաբանում խօսելով հանրածանօթ Գորգին խանի մասին եզրափակում է, թէ նախնի Հնդկահայոց մէջ իրաց առեալ արժանաւոր քաղաքացիներ, մեծահոգի վաճառականներ լինելուց՝ եղել են նաև համբաւաւոր զիւանաղէտներ և զինուորական հմուտ հրամանատարներ: Ապա՛ առաջ է ընթանում յիշելու երկու այն Հայերի մասին, որոնք այնքան արժանաւոր գործ ու թանկագին ծառայութիւններ մատուցին Բէնգալում առաջին հաստատողներին — չ'ասենք Անգլիական կառավարութեան: Ուշ չէ՛ փակագծում յիշել, թէ Տեղիս Հայոց Եկեղեցու բակում Սէթեանցին յաջողում է մի հայ տիկնոջ տապանաքար գտնել, որով ապացուցում է, թէ Հայերը շատ աւելի կանուխ են հաստատուած եղել, քան 1690 թուականներին անգլիացիների ժամանումը . . . :

Քիչ յետոյ անգլիացիներն իմանում են Հայերի զիւանազլտական ընդունակութիւնները: Եւ Ռօջա Սարհատն է լինում,

որ իր եռանդուն ջանքերի և Մօզուլ Վեհապետների մօտ ունեցած «Իրենց» առանձին յարգանքի շնորհիւ՝ յաջողում է անգլիացիների համար Հնդկաստանում 1715ին հաստատուելու իրաւունքը գտնել:

Ապա պատմութիւնն առաջ տանելով մեզ կանգնեցնում է Հնդկաստանի պատմութեան այն տխուր էջի առաջ, երբ Անգլիացիները ստիպւում են թողնել — լքել քաղաքն ու ապաստան որոնել Գուլտայում գտնուող իրենց նաւերի մէջ: Սա ճիշդ այն ժամանակն էր երբ տեղի է ունենում «Ան Զնդանի» (Black Hole) արդէն ծանօթ անախորժ պատմութիւնը . . . :

Ահա՛ այս կրիտիկական բույլին օգնութեան է հասնում հայագիւ Ռօջա Պետրոսը, որը վեց ամիս շարունակ ուսեստի պաշար է ուղարկում Գուլտայում գտնուող Անգլիացիներին մինչև հրամանատար Բլայքի հասնելը:

Վերջինս վարձում է նրան իբրեւ պատգամաւոր և թարգմանիչ առ Միր Զաֆէր, Սէրաջ-ու-Դօվային, «Ան Զնդանի» տխուր պատմութեան հեղինակին, զետիւն տապուլելու: Եւ երբ հերթն հասնում է առաջինի որդուն Միր Քեասիմին իշխան դառնալու՝ վերստին Ռօջա Պետրոսն է, որ մեր Քեասիմի հետ ունեցած իր անձնական մըտերմութեան շնորհիւ, կարողանում է զընահատելի ծառայութիւններ մատուցանել անգլիացիներին: Ու չկայ մի հատիկ յիշատակարան անգամ, թէ արդեօք նա վարձատրուեց անգլիացիների կողմից, իբրեւ մի հատարիմ եւ անձնուէր զեսպան. ո՛չ և ո՛չ. աւա՛ղ նա երեսի վրայ ձգուած մնաց եւ դատապարտուեց, անշուշտ անտեղի, իբր մի լրտես . . . : Ահա այսպէս նա վարձատրուեց իր արած ծառայութիւնների ու կրած նեղութիւնների համար . . . «Մհ բարքեր, ո՛հ ժամանակներ»:

. . . Ու 1759 թ. Յունուարի 25 ին՝ Լոնդոնի վարչութեան ուղղած իր նամակով թւում է իր արած մարդավայել գործերն ու զանգատում իր հասցէին ուղղած անտեղի ու նողկալի զրպարտութիւնների ղէմ: Զրոււմ է այդ բոլոր այլանդակ բնութորնութիւնները և խնդրում է մի պաշտօն և փոխարինութիւն իր ծախսած դամարների համար:

Յիշատակարան չկայ հատ մի իմանա-

լու, թէ ի՞նչ պատասխան ստացուեց Լոն-
դոնից, բայց թուում է, թէ այդպիսի մի
թանկագին փաստաթուղթ նամակ չէր կա-
րող միանգամից անուշադիր թողնել: ...
Եւ հմուտ հեղինակն առաջ է դնում փաս-
տացի տուեալներով ու տարրեր ժամանակ-
ներում երկան ելած հրատարակութիւննե-
րով հաստատել ու միանգամ ընդմիջում մի
պայծառ լոյս սփռել Ռոջա Պետրոս մար-
դու մաքուր նկարագրի վրայ, ցոյց տա-
լով նրան իբրեւ ճշմարիտ, հաւատարիմ,
ազնիւ հոգի, որը մինչև անգամ իր կեան-
քը փտանդի ենթարկելով օգնեց անդլիա-
ցիներին նրանց կարիքի ժամանակ: . . .

Կալիփա ՍՐՏՍՇԷՍ Թ. ԱԼԼԱՋԷԼԵԴԴԵԱՆ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ, Դեկտեմբերի 16-ը Կալի-
փալիփա. Ռատմասիրութիւններ, Հայ-
եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ:—
Հայ. եկեղեցւոյ դիրք. Քրիստ. Ընդհ. եկեղեցւոյ
մէջ:— Առաքելականութիւն Հայ. եկեղեցւոյ:— Պե-
տրքիւն եւ եկեղեցի: Տպագր. Երուսաղէմ, 1930. 80
էջ Ժ + 355:

Ս. Աթոռի Տպարանէն նոր լոյս տե-
սաւ այս յոյժ կարեւոր գիրքը, որ Սիոն
Ամսագրին 1927-1930 տարուան չորս շաբա-
թըմբադրականներուն արտատպութիւնն է,
Սիոնի ողջագատ ընթերցողներէն ոմանց
փափաքին համաձայն գրքոյկի վերածուած,
«որպէսզի կարելի ըլլայ աչքի առնել ունե-
նալ ուսումնասիրութեանց այդ շաբաթ ի-
րենց անընդհատ ամբողջութեանը մէջ, ի
հարկին անդրադառնալու համար ատոնց
վրայ», ինչ որ հեղինակին ալ փափաքն է
եղած:

Բովանդակութիւնը ինքնին կը խօսի
անոր արժէքին մասին:—

Ա. Հայաստանայց եկեղեցւոյ Բարեկար-
գութեան վերաբերեալ խնդիրներ:— Ա, Բ, Գ,
և Դ (Բաւերու սահմանում, պատմական
տեղեկութիւններ, և այլն):— 1. Եկեղեց-
ւոյն շէնքը:— 2. Եկեղեցւոյ ժողովուրդը:—
3. Եկեղեցւոյ դաւանանքն ու պաշտա-
մունքը:— 4. Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւ-
նը:— Ա. Կոչում:— Բ. Նկարագիր:— Գ.
Ուսում:— Դ. Կենցաղ:— Ե. Ապրուստ:—
Եզրակացութիւն:— Հայ եկեղեցւոյ արդի
վիճակը [Յաւելում]:

Բ. Հայաստանայց եկեղեցւոյ դիրքը Քրիս-
տոնական ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ:

Գ. Առաքելականութիւն Հայաստանայց ե-
կեղեցւոյ:— Ա. Լուսաւորէն յառաջ Քրիս-
տոնէութիւն կայ Հայաստանի մէջ:— Բ.
Տերութիւնն ու անարկածը Մեծ Հայքն
է:— Գ. Սանատրուկ Հայոց Թագաւոր:—
Դ. Աւանդութիւն է Պետրոս Առաքելի
Հոռմի մէջ եկեղեցի հիմնելը:

Կ. Պետրքիւն եւ եկեղեցի:— Ա. — [Սահ-
մանումը բաւերու և ստացումները]:—
Բ. [Եկեղեցւոյ պետականացման ծագումը
և Պետութեան ու եկեղեցւոյ բաժանման
խնդիրը Հոռմի եկեղեցւոյ մէջ]:— Գ.
[Պետութեան եւ եկեղեցւոյ բաժանումը Ֆր-
ոանսայի մէջ]:— Դ. [Հայաստանայց ե-
կեղեցւոյ դիրքը հանդէպ իր վրայ տիրող
կառավարութիւններու]:— Ե. [Հայոց Կա-
թողիկոսներուն կրկին պաշտօնները]:—
Զ. [Կաթողիկոսներու և Պատրիարքներու
իրապէս քաղաքական դործունէութիւնը]:—
Է. [Թիւրքոյ Հայոց Պատրիարքու-
թիւնը եւ Ազգային Սահմանադրութիւն]:—
Ը. [Պօլսթէնիէ կամ Բարձրագոյն Կար-
գադրութիւն]:— Թ. [Խորհրդային Կար-
գեր:— Եկեղեցին Անգլիոյ մէջ և եկեղեցին
Ամերիկայի մէջ]:

Կերաշնորհ Հեղինակին լուսանկարը
կայ ի մուտս գիրքին: Ուսումնասիրու-
թեան համար առաջադրուած նիւթերը ի-
րենց զլխաւոր ստորաբաժանումներով քն-
նուած, լուսաբանուած, դասաւորուած ու
եզրակացութեան մը բերուած են: Եւ այդ
մանրակրկիտ և խզճամիտ ուսումնասիրու-
թիւններուն մէջ աւանդութիւնն ու պատ-
մութիւնը, ներհայեցութիւնը ու արամա-
բանութիւնը ընձեռած են իրենց տրամ
միջոցները: Միայն մէկ բան կը պակսի՝
Սրբազանի կամքէն անկախ պատճառնե-
րով — Կիրարկութիւնը:

Հայաստանայց եկեղեցւոյ պատմու-
թիւնով, արդի կացութեամբ եւ մանա-
ւանդ անոր բարեկարգութեամբ հետաքր-
քրուող ու նախանձախնդիր ունէ անձի ոչ
թէ «սեղանի զարդ»ը պէտք է կազմէ՝ այլ
անոր ձեռքին մէջ պէտք է որ «բաց գիրք»
մը ըլլայ Հայ եկեղեցին՝ որ հայ արդի
եկեղեցականութեան բարձրատիճան եւ
ձեռնհաս դէմքերէն մէկուն կողմէ հանրու-
թեան կը հրամցելի՝ մասնագիտօրէն պատ-
րաստուած, խնամքով տպագրուած և զիւ-
րամատչելի գիրքով:

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Յ Ե Տ Ա Ձ Գ ՈՒ Մ

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

Ս. Էջմիածնի Պատկ. Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդէն Ս. Արոս ուղղուած է Սեպտ. 11 թուակիր հետեւեալ Պատշոյնագիրն ու Շորշաբերականը, Ս. Էջմիածնի մէջ Հկտ. 26 ին գումարելի Ազգ. Եկղ. Ժողովի յետաձգումը ծանուցանող:

Նորին Ամենապատուութեան

Նուսադեմի Հայոց Պատկ. Տեղապան

Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՍՐԵԱԶԱՆ ԵՊԻՍԿ. ՆՇԱՆՆԵԱՆՆԻՆ

Թ. 1075

11 Սեպտեմբեր 1930 ամի

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻՆ

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը յարգանք ուղարկում է Ձերդ Ամենապատուութեան Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի յետաձգման առթիւ բոլոր Թեմակալ Առաջնորդներին ուղարկուած չըջարեական մի օրինակը ի գիտութիւն, ի հրահանգութիւն եւ ի կարգադրութիւն:

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը ի մօտոյ կը հաղորդէ Ձերդ Ամենապատուութեան լրացուցիչ տեղեկութիւններ եւ կը բացատրէ իւր տեսակէտը Հայրապետական ընտրութիւնները լրիւ կազմով կատարելու վերաբերութեամբ:

Եղբայրական սիրոյ ողջոյններով

Անդամ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի (Ստորագրութիւն) ՄԱՏԹԵՈՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ Բարտուղար՝ Յ. Քոչարեան

Շ Ր Զ Ա Ռ Ն Բ Ա Կ Ա Ն

ԲՈՒՈՐ ԹԵՄԱԿԱԼ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻՆ

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը գրութեամբ տալիս է Ձեզ տարւոյս Հոկտեմբերի 26 ին գումարուելիք Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի յետաձգման մասին կողմած արձանագրութեան պատճէնը ի գիտութիւն եւ ի հրահանգութիւն:

Արձանագրութիւն Թ. 70/709, 5ն Սեպտեմբերի 1930 Թ.

«ՀԱՅ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՈՐԺՈՂԻՐ ԿՈՄԻՏէն տարւոյս Յուլիս 6 ի իւր Թ. 574 զրութեամբ (յօդ. Գ.) յայտնել էր Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդին, որ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին մասնակցող արտա-

սահմանից եկող պատգամաւորներին վիզէի խնդիրը կը լուծուի ընդհանուր հիմունքներով: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի երկրորդ զիմումի առթիւ Խորհրդային Հայաստանի Կառավարութիւնը իւր տարւոյս Օգոստոս 9 թուակիր Թ. 656 գրութեամբ յայտնում է — Նոր Կաթողիկոսի ընտրութեանը մասնակցելու համար արտասահմանից երեւան ուղևորուող պատգամաւորներին սահմանուած կարգով վիզա տալու մասին համապատասխան միջնորդութիւն է յարուցուած ԽՍՀՄ Արտաքին Գործոց Կոմիսարիատի առաջ — :

«Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը ի նկատի առնելով, որ արտասահմանեան պատգամաւորներին վիզէի առթիւ զրազրութիւնները կարող են երկարել եւ հեռուոր վայրերից անկարող կը լինին արտասահմանի պատգամաւորները ժամանակին վիզա ստանալ եւ Հոկտեմբերի 26 ին ներկայ լինել Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին, մինչդեռ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը ցանկալի է համարում Ազգային-Եկեղեցական Ժողովը անպայման լրիւ կազմով գումարել, ուստի նպատակայարմար է դատում Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի գումարումը յետաձգել:

Այս մասին յայտնել նախ՝ Կիրիկիոյ Շնորհազարգ Կաթողիկոսին, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Պատրիարքներին եւ արտասահմանեան բոլոր Թեմակալ Առաջնորդներին, որ առանց աճապարանքի, համաձայն տրուած հրահանգների կատարել Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին մասնակցելու համար պատգամաւորներին ընտրութիւնը եւ բոլոր պատգամաւորներին (Թէ՛ հոգեւորական եւ Թէ՛ աշխարհական) ցուցակը ուղարկեն Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդին եւ սպասեն Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի գումարման նոր ժամկէտ նշանակելուն:

«Երկրորդ՝ յանձնարարել Համամիութեանական սահմաններում գտնուած Թեմակալ Առաջնորդներին զաղրեցնել պատուիրակների եւ պատգամաւորներին ընտրական գործողութիւնները եւ սպասել նոր հրահանգի:

Անդամ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի (Ստորագրութիւն) ԳԵՈՐԳ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ Բարտուղար՝ Յ. Քոչարեան

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՈՒԹ՝ ՆՈՐ՝ ԸՆԾԱՅԵԱԼՆԵՐ

Փառադրութեան եւ ցնծութեան օր մըն էր Ս. Աթոռիս, Միաբանութեան եւ Հայց. Եկեղեցիին համար 12 Հոկտ.ի այս վերջին կիրակին։ Վարագայ Ս. Խաչի տօնին օրը, Ս. Լոյս Գերեզմանին տօնը, Ս. Աթոռայ Տեղապահին՝ Գեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազանի ձեռնադրութեամբ, եւ վարժարանաց Տեսուչ Տ. Կիւրեղ Վրդ.ի խորատուիլակութեամբ — որուն հետ էին նաեւ Տ. Տ. Նորայր եւ Տիրան վարդապետները — աւագ սարկաւազութեան սուրբ աստիճանին արժանացան ութը պատուական պատանիներ՝ անդամակցելով Ս. Ուխտիս՝ ի ծառայութիւն Ս. Աթոռին եւ Հայց. Առաք. Ս. Եկեղեցւոյն։ Անոնց անուններն են. —

Վարդգէս Պատմասեան	(Զոնկուլապցի)
Հրանդ Մինասեան	(Կ. Պոլսեցի)
Սարգիս Աւետիսեան	(Զմիւռնիացի)
Բարգէն Թումայեան	(Պարտիզակցի)
Արիստակէս Սոմուհեան	(Պոլսեցի)
Աւետիս Անարքեան	(Այնթապցի)
Կարապետ Կրճիկեան	(Կ. Պոլսեցի)
Տիգրան Գուգուհեան	(Զմիւռնիացի)

Ժառանգաւորաց Վարժարանի շրջանը աւարտած ըլլալով՝ իրենց Մեկրօնեան Սաներ՝ յաջորդ տարի Ընծայարանի առաջին դաստարանը պիտի կազմեն ասոնք, չորս տարուան շրջան մը եւս բարձրելով՝ իրենց միայն ու հոգին մշակելով ու պատրաստուելով քահանայութեան եւ վարդապետութեան նուիրական կոչումին։

Աշխատասէր եւ խոստմնալից երիտասարդներ՝ ասոնք կազմեցին վերջին դասարանը, որ Ս. Աթոռիս եւ Ազգին յաւիտ ողորցեալ անմահ Պատրիարքին Դուրեան Սրբազանի շունչէն եւ հոգիէն ծծելու քաղաւարութիւնը ունեցաւ։ Մէկուկէս տարի դաս առին ասոնք մեր ժամանակներու Մեծ Վարդապետէն՝ որուն աշակերտներուն երկա՛ր ու լուսաւոր ցանկը այս երիտասարդներով կը փակուի։

Պատարագիչ եւ ձեռնադրող Տեղապահ Սրբազանին կողմէ զգաճուած շեշտերով կարդացուած աղօթքներու ազդեցութեան ներքեւ, Ս. Յարութեան վեհաշուր գմբէթին տակ, Բարիին ու Հոգեւորին յաղթանակին խորհրդանշանը եղող Ս. Գերեզմանին առջեւ՝ ի՛նչ անպատմելի հոգեկան վայելք էր տեսնել ու զգալ Հոգեւորին ու Յարացուցականին, Բարիին ու Անձնուիրութեան այս աշխարհի խորեպատիր ու ետմով գործերուն վրայ տարած յաղթանակը՝ այս երիտասարդներուն մէջ։ Նմանօրինակ նուիրումներով է որ մեր ընկճուած Ազգը ու անոր Եկեղեցին յարութիւն պիտի առնեն, Քրիստոսի Սիրով եւ Ուժով ուսնացած։

Արդարեւ կեանքի ճանապարհին վրայ իրենց ընթացքը նոր ակողներ են ասոնք, Թերեւս մտածենք. «գեռ ի՛նչքան կայ մինչեւ հանգրուան»։ Սա-

կայն երբ Աստուծոյ շնորհը միշտ մեր վերեւն ըլլայ եւ Քրիստոսի սէրը սրտերնուս մէջ՝ ճամբան պայծառ պիտի ըլլայ եւ ուղիղ, եւ հանգրուան ժամանումը՝ փառաւոր եւ յաղթական։

Սիւն իր բոլոր ընթերցողներէն կը խնդրէ որ աղօթեն այս ութ երիտասարդներու համար մասնաւորապէս, որպէսզի Տիրոջ Հոգին միշտ անոնց վրայ ըլլայ եւ Աւետարանի կեանքովը զօրանան, պատրաստուելու Աստուծոյ Ս. Սնդանին սպասաւորութեան եւ Անոր ժողովուրդին ծառայութեան։

«Սո՛ւրբ արա զնոսա ճշմարտութեամբ բով, զի քո բանդ ճշմարտութիւն է» (Յովհ. Ժէ. 17.)։

Կիրակիի ձեռնադրութենէն առաջ՝ շաբաթ երեկոյ, Վարագայ Ս. Խաչի նախատօնակին՝ դպրութեան չորս աստիճան տրուեցաւ հետեւեալներուն. —

Տիգրան Տէվոյեան, Մարկոս Մալխասեան, Հայկ Եանրգեան՝ միաբաններ։ Աւետիս Անարքեան, Կարապետ Կրճիկեան, Տիգրան Գուգուհեան, Արշակ Դալուստեան, Միրան Մզրազեան, Յարութիւն Հատիտեան, Խահակ Եսայեան, Շնորհր Համբարեան, Թովմաս ձէրէնեան, Մանուկ Ուզունեան, Արգար Լուարարեան, Դաւիթ Պոյաճեան, եւ Նուպար Թէրզեան՝ Ժառ. աշակերտներ։

Յիշեալներէն ուրաք կրելու իրաւունք ստացան Մարկոս Մալխասեան, Հայկ Եանրգեան, ինչպէս նաեւ Միհրան Յովհաննէսեան։

Տէրը իր եկեղեցիին սպասաւորները իր շնորհովը առատացնէ։

ՎԱՐԻՈՒՊԵՏԱԿԱՆ

ՄԱՄՆԱԻՈՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏՐԻԶՈՒԹԻՒՆ

23 Օգոստոս 1930, Շաբաթ երեկոյեան ժամերգութենէն վերջ, Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Մեսրոպ Ս. Եպս. Նշանեանի կողմէ վարդապետութեան Մասնաւոր Իշխանութիւն տրուեցաւ Ս. Ուխտիս հետեւեալ տասներեք Արեւդաներուն։

1.—	Հոգ. Տ. Եսայի	Վրդ. Ամբարջեան
2.—	» Տ. Նորայր	» Պողոսեան
3.—	» Տ. Տիրան	» Ներսայեան
4.—	» Տ. Դարեգին	» Պիլալուկեան
5.—	» Տ. Դաւիթ	» Չալրգեան
6.—	» Տ. Սիւն	» Մանուկեան
7.—	» Տ. Հայկազուն	» Արթաշմիան
8.—	» Տ. Պարգեւ	» Վրթանէսեան
9.—	» Տ. Գեղամ	» Քասիմեան
10.—	» Տ. Զգոն	» Տէր Յակոբեան
11.—	» Տ. Սերովրէ	» Մանուկեան
12.—	» Տ. Շաւարշ	» Դուլումեան
13.—	» Տ. Զենոր	» Վահանեան

Երջանկայիշատակ Դուրեան Սրբազանի ձեռնաւորեւ աշակերտներէն են այս Վարդապետները (մի քանի քաջառուքեամբ), եւ տասներեքն ալ կը ջանան անոր ոգին հաւատարմութեամբ ըլլալ Հայց. Եկեղեցիի այս կարեւոր Տան մէջ. զանոնք արդէն ներկայացուցած եւ ծանօթացուցած է ՍԻՈՆ, իր ընթեր-

ցողներուն մէկէ աւելի առիթներով, տակաւին մօտիկ թիւերու մէջ, Կր խնդրենք մեր ընթերցողներէն որ ազօթեն ասոնց զաւազանի ծաղիման եւ խօսքերուն ու գործքերուն պտղաբերման համար: Որպէսզի կարող ըլլան հետեւել Սրբազան Պօղոս Առաքելի պատուէրին: «Վերակացու լինել հաւատարիմ բանին վարդապետութեան, զի կարող իցէ եւ միսիթարի ողջմտութեամբ վարդապետութեան, եւ զհակառակորդսն կշտամբել»:

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ 1930 — 1931

Միաբ. Ընդհ. ժողովը սոյն տարուան իր Դ. Նիստը գումարեց Սեպտ. 8-ին:

Օրակարգ. — «Ս. Էջմիածին գումարուելիք Ազգ. Եկեղեցական ժողովին Միաբանութեան ներկայացուցիչ (սպառզամաւոր) Գեր. Տ. Սմբատ Եպս. Գաղազեանի դրուելիք Հրահանգի պատրաստութիւնը»:

Յետ խորհրդակցութեանց՝ որոշում. — «Յիշեալ Հրահանգի մէկ ծրագիրը պատրաստուի յատուկ մասնաժողովի մը միջոցաւ»:

Այս Մասնաժողովի անդամ ընտրուեցան հետեւեալները. —

Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւունքի, Հոգ. Տ. Կիրեղ Վրդ. Իսրայէլեան, Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան, Տ. Տիրան Վրդ. Ներսոյեան, Տ. Գարեգին Վրդ. Պիլլալիւեան:

Մասնաժողովը իր աշխատանքին սկսաւ Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր 10 Սեպտ. 1930 թիւ 4 պաշտօնական հրաւերին վրայ, նախագահութեամբ Տ. Մկրտիչ Սրբազանի եւ ատենադպրութեամբ Տ. Գարեգին Վարդապետի:

Միաբ. Ընդհ. ժողովը իր սոյն տարուան Ե. Նիստը գումարեց Սեպտ. 9-ին:

Օրակարգ. — «Գննութիւն եւ վաւերացում 1930—1931 տարեշրջանի Ս. Աթոռոյս ելմտացոյցին»: Կարդացուեցան Տեղապահ Սրբազան Հօր թիւ 10295/15 Սեպտ. 8-ի պաշտօնագիրը եւ Պատկ. Տեօթէն ժողովոյ կողմէ ներկայացուած 1930 — 1931 Տարեշրջանի ելմտացոյցը:

Որոշում. — «Յատուկ մասնաժողովի մը միջոցաւ կատարել քննութիւնը սոյն ելմտացոյցին»:

Մասնաժողովին անդամ ընտրուեցան հետեւեալները. —

Հոգ. Տ. Տ. Վարդապետը՝ Ներսէս Թորոսեան, Նորայր Պողարեան, Տիրան Ներսոյեան, Գարեգին Պիլլալիւեան եւ Սիոն Մանուկեան:

Մասնաժողովը իր աշխատութեանց սկսաւ Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր 10 Սեպտ. 1930 թիւ 5 պաշտօնական հրաւերով, ատենապետութեամբ՝ Տ. Տիրան Վարդապետի եւ ատենադպրութեամբ Տ. Նորայր Վարդապետի:

ԱՆՈՒԱՆՈՒՄ ՆՈՒ՝ ՊԱՇՏՈՆԵԱՆԵՐՈՒ

Տեօթէն ժողովոյ 13 Օգոստոս 1930 թիւ Նիստին մէջ եղան հետեւեալ անուանումները.

1. — Ընդունուելով Տն. ժողովի անդամ Գեր. Տ. Մաաթէս Ս. Եպս. Գայրզնեանի առողջական պատ-

ճառներով տուած հրաժարականը ելեւմտից եւ Կալուածոց Տեսչութեանց պաշտօններէն՝ կազմուեցաւ երեք անդամէ բաղկացեալ ելեւմտական եւ Կալուածական Յանձնաժողով մը յանձնինս —

Հոգ. Տ. Գէորգ Վրդ. Ճանսգեանի, Նախագահ.

» Տ. Հայկազուն Վրդ. Արարամեանի, Անդամ եւ Գանձապետ.

» Տ. Սերովբէ Վրդ. Մանուկեանի, Անդամ եւ Հաշուակալ.

2. — Ս. Աթոռոյս Մատակարար անուանուեցաւ Հոգ. Տ. Դաւիթ Վրդ. Զալըզեան.

3. — Ա. Թարգման կարգուեցաւ Հոգ. Տ. Պարգեւ Վրդ. Վրթանէսեան:

ՀԻՄՆԱԲՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՒՂՊԵՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

28 Օգոստոս 1930 Հինգշաբթին Միաբանութեան եւ Հայ համայնքին համար ուրախաւիթ օր մը եղաւ: Յետ միջօրէի ժամը 4-ին, Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազան, շրջապատուած Միաբանութիւնէն եւ ժառանգաւոր աշակերտներէն, եւ ի ներկայութեան զաղութիս պատուական անդամներուն, կատարեց Կիւղպէնեան Մասնադպրոցի աւարտած հիմերուն վրայ դրուելիք առաջին անկիւնաքարի օրհնութիւնը: Աւուր պատշաճի կրօնական արարողութենէ մը վերջ Նորին Սրբազնութիւնը իր իսկ ձեռքով զետեղեց առաջին անկիւնաքարը, որուն մէջ յետ ընթերցման դրուեցաւ բիրեղեայ ընդունարանով մագաղաթէ յիշատակարան մը, որ է հետեւեալը.

«Ի Բաւեհրորդում ուրեհրորդում աուուր աւմաննն Օգոստոսի հազար ինն հարիւր երեսուն ամի՝ ձեռամբ եւ օրհնութեամբ Սրբոյ Աթոռոյս Պատրիարքական Տեղապահ Տ. Մեսրոպայ Սրբազան Եպիսկոպոսի Նաւանան եւ մասնակցութեամբ Միաբանական Ուխտին Սրբոց Յակօրեանց, Լեզաւ իմնն Գորաւնն Մասնադպրոցին, զոր վիսեմննն նախաւորեամբ իւրով կառուցանէ Վսեմաւոր եւ մեծահաւատ Դպրատան Պէյ Կիւղպէնեան, ի յիւստակ հանգուցեալ ձեռագց իւրոց Սարգսի եւ Տիրուհւոյ, եւ ի պատիւ Բաւեհրայեան Յիսեմիայ Յօրեկիւնի Տ. Տ. Նախեալ Դուրեան Սրբանկալիւս եւ Առաքելաւորի Սրբազան Պատրիարքի Առաքելական Ս. Աթոռոյս Նաւաւորմի»:

«Երանի՛ որ ունիցի զաւակ ի Սիոն»
(Եսայի ԼԱ. 9)

Յարդ շէնքին կէսէն աւելին աւարտած է արդէն, եւ կը յուսանք թէ լրումն ալ շատ չյայտադիր:

Վսեմաշուր քարերարին այս ձեռնարկը՝ վանուց մէջ յոյժ կարեւոր պակաս մը պիտի լցնէ: Վանքը վայելուչ Մատենադարանով մը օժտել անոր մտաւորական բարձրացման սատարելու առաջին քայլն է: Ամէն անոնք որ այս նոր շէնքի մէջ կրօնի եւ Աւետարանի յոյր պիտի ստանան յօգուտ Ազգին եւ Եկեղեցիին՝ իրենց շրթունքին վրայ պիտի ունենան օրհնէքն մը քարերարին համար:

ԼԶՄԻԱՄԻՆ ԵՐԹԱԼԻՔ ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Էջմիածնի մէջ Հոկտեմբեր 26-ին զուտարկի Ազգային-Եկեղեցական ժողովին Երուսաղէմի Պատրիարքական թեմի Հայ ժողովրդեան կողմէ մասնակցելիք աշխարհական պատգամաւորի ընտրութիւնը տեղի ունեցաւ Օգոստոս 24-ին:

Ըստ հրաւերի Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազանի, ժամը 9.30-ին ժողով զուտարկեցաւ Լուսարարապետարանին մէջ նախագահութեամբ Նորին Սրբազնութեան եւ ի ներկայութեան հետեւեալ հինգ Պատուիրակներու:

Տիար Ղ. Մերկերեան (Պատուիրակ Երուսաղէմի)
» Գ. Պանգլեան (» Բեթղէմի)
» Բ. Թաղէտեան (» Եաֆայի)
» Ս. Տ. Մովսէսեան (» Հայֆայի)
» Գ. Մխալեան (» Անդր-Յորդանանի)

Տեղապահ Սրբազան ժողովը բանալով, յօտրեալ չափով արտասանեց Երջանկայիշատակ Վեհ. Տ. Տ. Դեռոգ Ե. Կաթողիկոսի հոգւոյն ի հանդիստ, եւ ապա շնորհաւորելով ներկայից պաշտօնը. հրաւիրեց կատարել Պաղեստինի Հայ ժողովրդեան Պատգամաւորի ընտրութիւնը:

Ժողովը իր անդամակիցներէն Տիար Ղ. Մերկերեանը — որ ասկէ առաջ ալ իրբեւ Պաղեստինահայութեան աշխարհական Պատգամաւորը Ս. Էջմիածնի գաղափար Հայրապետական ընտրութեան առթիւ — միաձայնութեամբ պատգամաւոր ընտրեց: Տիար Ղ. Մերկերեան շնորհակալ ըլլալով հանդերձ ցոյց տրուած վստահութենէն, ինչ ինչ անձնական պատճառներով եւ յառաջացեալ տարիքին հետեւանօր ձեռնարկի եղաւ այդ պաշտօնէն: Ժողովը հարկադրեցաւ ընդունիլ Տիար Մերկերեանի հրաժարականը եւ յարմար դատեց արտասահմանէն ազգային մը ընտրել: Այս առթիւ նկատողութեան անունելով Միւլանարեան Մեծ. Տիար Թ. Եւստանեանի մասին ստացուած բարի վկայութիւնները, միաձայնութեամբ Պատգամաւոր ընտրուեցաւ ան եւ ընտրութիւնը հեռագրուեցաւ Տիար Թ. Եւստանեանին, որ իր պատասխան հեռագրով յայտնած է, թէ սիրով կ'ըստաննէ այդ պաշտօնը եւ յանձն կ'առնէ իր իսկ միջոցներով հոգալ Ս. Էջմիածնի ուղևորութեան եւ յարակից ծախքերը:

ԽԱՉՎԵՐԱՅ ԵՒ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍ

28 Սեպտ. 1930, Խաչվերացի Կիրակի օր Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին մէջ եպիսկոպոսական հանգիստաւոր Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ, եւ այդ առթիւ մաղթանքներ եղան Ազգային Մեծանուն Բարերար Ազգ. Տիար Կ. Մեկոնեանի արեւշատութեան համար: Ժամաւորներ էր Գեր. Տ. Միքայիլ Ս. Եսայ. Ազանունի, որ առաջ պատշաճի գեղեցիկ բարոգ մը խօսեցաւ: Յաւարտ Ս. Պատարագի տեղի ունեցաւ Հոգեհանգստեան մասնաւոր պաշտօն, Ս. Աթոռոյ Բարերարին Ողբացեալ եղբոր Դիւղարի, եւ Մեկոնեան գերդաստանի համարէն ննջեցեցոյ յիշատակին: Երեկոյեան, Միաբանական ընթրիքի պահուն ալ կրկնուեցան հոգեհանգստեան աղօթքները, Միաբանութեան եւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի աշակերտաց կողմէ:

ՀԻՄՆԱՐԿԷՔ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԱՐԱՆԻՆ

2 Սեպտ. 1930, Երեւաքի կէսօրէն վերջ ժամը 5.30-ին տեղի ունեցաւ Երուսաղէմի նոր կառուցանելի Քաղաքապետանի (Եւթայի նախագահին վրայ) նիստը: Նախօրեան պաշտօնական հանդիսութիւնը, որուն ներկայ գտնուեցան Տեղապահ Սրբազանը, հետեւ ունենալով վաճառուց Ա. Թարգմանը եւ Մեծ. Դիւանապետը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

6 Սեպտ. 1930, Շաբաթ կէսօրէն առաջ ժամը 10-ին Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վեհ. Բաղդաթ Պէյ Նեւաւիայի այցելեց Պատրիարքարան, եւ ի բացակայութեան Տեղապահ Ս. Հօր Դանիլինի մէջ ընդունուեցաւ Տ. Կիրեղ Վրդ. Իսապէտեանի, Ա. Թարգմանին եւ Մեծ. Դիւանապետին կողմէ:

Իսկ 15 Սեպտ. 1930, Երկուշաբթի ժամը 9.45-ին (կ. ա.) Պատրիարքարան այցելեց Երուսաղէմի Ղպտոց Գեր. Տեսուչը, եւ Դանիլինի մէջ ընդունուեցաւ Պատր. Տեղապահ Մեսրոպ Սրբազանի կողմէ, որուն մօտ կը գտնուէին Տ. Դեռոգ Վրդ. Ճանաչեան եւ վաճառուց Ա. Թարգմանը:

ՎԵՐԱԲԱՅՈՒՄ ՎԱՐՃԱՐԱՆԱՅ

Ս. Աթոռոյ Ժառանգաւորաց Վարժարանը, Ազգ. Երկսեռ Նախակրթարանն ու Մանկապարտէզը վերաբացուեցան 30 Սեպտ. 1930 Երեւաքի օր, եւ դասախօսութիւն կանոնաւորապէս վերականգնուեցան Հոկտեմբեր 6, Երկուշաբթիին:

Միաբանութեան անդամներէն այս օրի նոր ուսուցիչ կարգուեցան, Տ. Տ. Նորայր, Տիրան, Սիմեոն Զգան Վարդապետներ: Առաջին Երկուր Ժառանգաւորացի եւ Դանիլարանի, եւ վերջիններ Ժառանգաւորացի եւ Նախակրթարանի (Ա. Թարգմանչաց Վրդ. Ի) համար:

Ազգ. Մանկապարտէզի համար ալ Տիկին Տիգրանունի Պարոնեան Հալպէն տեղափոխուած եւ իր Մանկապարտէզավանդանի ձեռնարկած է իր պաշտօնին:

Տ ԵՐ Ա Վ Ա Ն

Ս. Աթոռոյ «Բնագրեաց» միաբաններէն Տիգրանակերտի ձեռնարկաւոր Սարգիս Պապա Պաղտատեան, իւր ձեռնութեան մէջ կնից իր մանկանացուն Սեպտ. 14-ի Կիր. առաւօտ ժամը 6-ին: Նոյն օրը, Երեկոյեան ժամերգութիւնէն վերջ պաշտան հանդիսութեամբ, եւ ի ներկայութեան Միաբանութեան անդամներուն եւ ժողովրդեան, կատարուեցաւ հանգուցելոյն յուղարկաւորութիւնը, եւ մարմինը ամփոփուցաւ Ս. Փրկչի Ազգ. Գերեզմանոսան մէջ:

Հանգուցեալը մօտաւորապէս 50 տարեկան իվէ իրբեւ աշխատաւոր միաբան նուիրուած է Ս. Յակոբեանց Աթոռին եւ իրբեւ Սեւեկապետ վանուց մէջ ունեցած է անխնայ եւ անճնուէր ծառայութիւն մը, որ մեծապէս գնահատուած է Միաբանութեան կողմէ:

Տէր վաճառէ՛ զինք իր նոր օրեկանին մէջ:

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵՎԱՄՆԵՐՈՒՆ

Բազմաթիւ արեւմտահայ տաղանդաւոր գրողներ պատերազմի ընթացքին զոհուած են առանց հայ գրականութեան կտակած ըլլալու առանձին հատորով իրենց գեղարուեստական էջերը: Ուրիշներ զեռ պատերազմէն առաջ մեռած են ցանուցիր թողլով իրենց երկերը՝ զանազան օրոթերթերու և պարբերականներու մէջ:

Հայ ժողովուրդի համատարած թշուառութեան, ընթացիկ հոգերու ու պանդուխտ կեանքի բազմաթիւ դժուարութեանց հետեանքով, հայ մտաւորականութիւնը, պանդուխտ ու ցանուցիր ինք ալ՝ պատերազմի դադարումէն ահա՝ տասը տարի յետոյ տակաւին հաւաքական որ եւ է լուրջ ձեռնարկ չ'ըներ ամփոփելու եւ հրատարակելու համար հայ գրչի այդ ազնիւ աշխատաւորներուն ցրուած էջերը: Համեմատական հանգրստի օրեր են այսուհանգերձ ու պէտք է որ այլևս կատարուի այդ աշխատանքը:

Զայն կատարելու համար՝ պէտք է սկսիլ անմիջապէս աշխատանքի, մեկնելով համիստ ու ժողովրդական ծրագրէ մը: Այսպէս է որ Փարիզ ապրող ու գրականութեամբ եւ հայ մշակոյթով շահագրգռուած կարգ մը անձեր՝ այս նպատակով կազմած են Նահասակ Գրագիտներու Բարեկամներ անունով հրատարակչական մը որ պարբերական հրատարակութիւններով պիտի աշխատի փրկել արեւմտահայ նահատակ կամ մեռած զբաղէտներու երկերը՝ ցրուած զանազան պարբերականներու կամ թերթերու մէջ:

Այս ծրագիրը իրագործելու համար Զեղ կը ղրկուին Նուիրատոմսեր՝ կոչ ընելով Զեք սիրոյն դէպի հայ գրականութիւնը ու խնդրելով որ զանոնք ամենակարճ ժամանակամիջոցի ընթացքին ընդունին և տարածէք ձեր բարեկամներու շրջանակին մէջ ու այս վերջին պարագային Նուիրատուներու անուններուն եւ հասցէներուն հետ միասին ղրկէք մեր զանձապահի հասցէին: Այս Նուիրատոմսերուն փոխարէն հրատարակչականը պիտի ղրկէ իր առաջին իսկ հրատարակած գիրքը անմիջապէս որ լոյս ընծայուի:

Աւելի լայն գաղափար տալու համար սկսուած աշխատանքի մասին ահա Զեղ մեր ծրագրէն կէտեր՝

Ստորեւ անուններնին նշանակուած անձերը.—

Ս. Վրացեան, Մկրտիչ Պարսամեան, Լեւոն Մոզեան, Բժ. Լ. Գրիգորեան, Մկրտիչ Նիկանց, Կարօ Սասունի, Շ. Նարդունի, Վազգէն Շուշանեան եւ Օհան Կարօ Փարիզի մէջ կազմած են հրատարակչական մարմին մը «ՆԱՀԱՏԱԿ ԳՐԱԳԵՏՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵՎԱՄՆԵՐ» անունով եւ հետեւեալ ծրագրով:

1. — Նպատակ

1. — Նահասակ Գրագիտներու Բարեկամները կ'ստաջադրեն հաւաքի ու հրատարակութեան տղ մահասակ կամ մեռած գրողներու երկերը՝ կցելով անոնց՝ գրողին կեանքին ու գործին շուրջ ուսումնասիրութիւններ: Այս հրատարակութեանց ընթացքին նախապատուութիւն կը տրուի այն նահասակ հեղինակներուն որոնցիկ տաւանին հասնող լոյս տեսած երկեր չկան:

2. — Միջոցներ

2. — Այս ծրագրին գործադրութեան որպէս սկզբնաւորութիւն եւ մեկ անգամուան համար՝ լոյս կ'ընծայուին նուիրատուներ՝ հաւք մեկ տար՝ քարձ տակով դրամ ունեցող երկիրներու եւ 20 ֆր. քոյր միւս երկիրներու մէջ: Այս տուներուն արժէքը հետագային կը վերադարձուի հրատարակուած գրքերով:

15. — Հրատարակչականը տարին անգամ մը հաշիւ կուտայ նախ համետոս տեղեկագրութեան մը միջոցաւ՝ կցուած հրատարակուած հաստիւն ու երկրորդ հայերէն քերթու մէջ:

16. — Հրատարակուած հաստիւններու վաճառումէն գոյացած քոյր հասոյթները կը յաւկացուին նոր հաստիւններու հրատարակութեան:

«Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներու» հասցէն.

Բժ. Լ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

126, Rue du Faubourg St. Denis, PARIS (10e)

Ծանօթ ազգասէր մասնագիր Յարմա-
րայ Ե. Սէրեանց Նորնուղայեցի, Կարկա-
յէն, ՍԻՌՆԻ դրած է իր գործերէն մէյմէկ օ-
րինակ, ինքնագիր յիստորիագրութիւններով:
ՍԻՌՆ, իր խորին ճանաչակալիքը կը յայտնէ մե-
ծայարգ նախատախի:

24. HISTORY OF THE ARMENIANS IN INDIA,
from the earliest time to the present day, by
MESROB J. SETH. Armenian examiner at the
university of Calcutta. Published by the author
at 11 Wellesley Square, E. Calcutta, Mdcccxcv.
p. 8° 190.

25. Բաց նամակ Մեսրոպայ Յակոբ Սէրեանց Նոր-
նուղայեցոյ որ ի Կարկաթա Ննդկաց՝ առ լաւ
եւ բանիմաց ճայրենակիցս իւր որք ի Նոր-Ջու-
ղա, յ'Ապաւան' եւ Ննդկատան, ի Բրմաս-
տան, ի Ջալա, յ'Անգլիա եւ յայլ տեղիս. մեծ
8° էջ 8. բազմագրած:

26. THE SOCIETY OF MEKHITAR by Mesroby J.
Seth. Calcutta 1924. 8° p. 26.

27. THE REPUBLIC OF ARMENIA, A Public Lec-
ture delivered on Sunday, the 29th June 1924.
at the Hall of the Armenian College. By Mes-
roby J. Seth. Calcutta. 1924. 8° p. VI+77.

28. Գրիչ Ոսկեգրիչ Մատենագրին Մեսրոպայ Գաւ-
թեան Թաղադեանց եւ կենսագրական ակնարկ.
գրեաց Մեսրոպ Յակոբ Սէրեանց. Տպ. Վենե-
տիկ. Ս. Ղազար 1926. էջ միջակ 8° 31:

29. ARMENIANS AND THE EAST INDIA COM-
PANY. By Mesroby J. Seth. [A paper read at
the Eighth Meeting at the Indian Historical Re-
cords Commission held at Lahore in November
1925.] Calcutta 1926. g. 8° 16.

30. HINDOOS IN ARMENIA 150 years before
Christ. By Mesroby J. Seth. [A paper read at
the Ninth Meeting of the Indian Historical Re-
cords Commission held at Luck. now in De-
cember, 1926.] Calcutta. 1927. g. 8° 16.

31. A Lecture delivered at «Galstaun Park» By Mr.
Mesroby J. Seth. on Sunday evening, the 24th
day of April 1927, on the Occasion of the ce-
lebration in Calcutta of the twenty-first Anni-
versary of the ARMENIAN GENERAL BENE-
VOLENT UNION p. 7:

32. ARMENIANS AT AGRA AND GWALIOR From
days of Akbar the great to the Indian Mutiny of
1857, by Mesroby J. Seth, M. R. A. S. (Lon-
don). A paper written for the Twelfth Meeting
of the «Indian Historical Records Commission»,
held at Gwalior, in December, 1929. [Reprin-
ted from Vol. XXXIX, Part I, of «Bengal Past
and present», Calcutta. 1930. p. 26.

33. PAULE HENRY - BORDEAUX, Antaram de
Trébizonde. Roman. Albin Michel Éditeur, 22,
Rue Huyghens. Paris (14°). 8° p. 315: Prix:
15 Francs.

34. ԱԶԳԻՆ ՎԱՐԻՉԵՐԸ. Բ. Մաս, գրեց (Գարա-
գաշեան) Սեյժոնքեան Թովմաս, Տպ. «Սահակ-
Մեսրոպ», Գահիրէ, 1930, 8° էջ 64. Գին 5 Ե. Դ.

35. ԱԶԳԱՍԱՆԵԱՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԻՉԻ ՀԱՅՈՑ
ՏԵՂԵԿԱՅՈՒՈՒԹԻՒՆ 39րդ Տարեշրջանի—1929:
էջ 8° 12. Դեղարուեստ. Հայ. Տպարան Խ.
Մաթիկեան. Բարիկ:

36. Ազգային Մատենադարան. ՃԻՐ. ՅԱՐԳԱՆԷ
ՀԱՅ ՆԱՀԱՏԱԿԻՆ, Երեւոյի ԳԵՂԱՐՈՒԹԵԱՆ
Մատենական Գաղափից. Գրեց Ալ. Սարգսյան.
Վիեննա Միսիթարեան Տպարան, 1930. 8° էջ
128. Գին՝ Ջուլիցերական Ֆրանք 1, 50:

37. ԹՈՐՈՍ ԵՄԻՌԱՅ [Կատակերգութիւն 2 արար],
Հեղինակ՝ Կ. Պիտիկ, Հրատարակ. «Սիմոն»
Մատենաշարի, Թիւ 2. Տպ. Կ. Տօնիկեան. Պէյ-
րուս, 8° էջ 18. գին՝ 3 Ֆրանք: Հասցէ փոթ-
արկը Թիւ 718:

38. ԵՐԱԳԻՐ — ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ Հայ Ուսուցչական Մի-
ութեան Լիբրանիս, 1930. Տպ. «Հրազդան»
Պէյրուս. 1930. 8° էջ 14:

39. Մատենադար Բուժանք Թիւ 3.— Տորթ. Լ.
Գրիգորեան. ՄԱՐԴ ՄԸ ՇԻՆԵՆԷ կամ Մարդկա-
յին մարմնի կազմախօսութիւնը, բնախօսութիւ-
նը եւ համառօտ ծանօթութիւններ ակադա-
միկական եւ առողջապահութեան մասին: Տպ.
Փարիզ 1930. լայն 8° էջ 188. Գին՝....

40. ԿՈՆԴԱԿ ԿԻՐԱԿՆՈՐԵԱՅ ԴՊՐՈՅՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ,
Կիլիկիոյ Սահակ Բ. Կիլիկի. կողմէն տրուած
1930 Յուլիս 29ին. 4° էջ 8. Տպագրութիւն Սըր-
բոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ:

41. ՅՈՒՇԱԳԻՐԻ Աստուր Յ. Մակարեան Թրակիոյ
Հայ Դպրոցներու. (Տպ.) Սելանիկ, 1929. 8°
էջ 640. Գին 100 Տրախիմ:

42. ՀԱՅՐԵԱՍԻԷ ԵՒ ԱՆԲԱՍԻԷ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԸ.
Եղուարդ Սարկաւազ Ոսկերիչեան: Տպգր. Սըրբոց
Յակոբեանց, Երուսաղէմ. 1930. էջ 16. Գին 1
Շիլիմ:

43. ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ. Յովնանէս Աւետեան: Տպ.
Կ. Տօնիկեան, Պէյրուս. 1930. էջ 31. Գին 20
Ս. Դ.:

44. 1931 ՊԱՏՈՐՈՒՅՈՑ, Սըրբոց Մատենա-
կան Համեմուած. Դ. Տէր Դազարեան: Տպ.
Գոլէն. Հալէպ. Գին 5 Ժ. առաջամանի համար:

45. ՎԱՀԱԿՆԵԱՆ ՔԵՐԹՈՒԱՆՆԵՐ. Գ. Կեղարեա-
նի, Վենետիկ. Միսիթարեան Տպարան. 1930. էջ
83:

46. ԱՅՍՊԷՍ ԱՊՐԵՑԱՆԷ. Յովն. Աւետեան. Նիւ
Եաթ. 1930. էջ 135. Գին 1 Տրախիմ:

47. Նախասկ Գաղտնիք Բարեկամներ.
Մատենադար Թ. 1. ՌՈՒԹԵՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆԻ
ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ Ա. Արմալ էջեր եւ Հե-
փաքներ. Փարիզ. 1930. էջ 215. Բ.:

48. ԳՐԱՆԻ ՏԱՐԵՅՈՑ. Սիմոն Գաբամանեանի,
1931, ԺԲ. Տարի. Տպ. Կ. Պոլիս, 1930. 8° էջ
223. Գին 8 Ժրանք 40 սէնթ: